

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Навчально-науковий інститут філософії та освітньої політики
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

МАТЕРІАЛИ

II Всеукраїнського міждисциплінарного круглого столу
«ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ:
АКТУАЛЬНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВІЙНИ»

(Київ, 26 червня 2023 року)

Київ 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Навчально-науковий інститут філософії та освітньої політики
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

МАТЕРІАЛИ

II Всеукраїнського міждисциплінарного круглого столу

«ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ:

АКТУАЛЬНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВІЙНИ»

(Київ, 26 червня 2023 року)

Київ

Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова

2023

УДК 1:330(378)

ББК 87.6:65

Ф-56

Відповідальний редактор: д-р філос. наук, професор Глушко Т.П.

Редакційна колегія: Мозгова Н.Г., доктор філос. наук, проф.; Русаков С.С., канд. філос.наук., доц.; Матюшко Б.К., канд. філос.наук., доц.; Облова Л.А., канд. філос.наук., доц.; Шкіль Л.Л., канд. філос.наук., доц.; Брижнік В.М., канд. філос.наук., доц.; Шушкевич Є.М., канд. філос.наук., ст.викл.

«Філософія економіки: актуальний дискурс в умовах війни». Матеріали круглого столу (26 червня 2023 року), Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. 100 с. *електронне видання*

ISBN 978-966-931-288-4

До збірки включено матеріали виступів та доповідей учасників круглого столу «Філософія економіки: актуальний дискурс в умовах війни». У представлених увазі читача текстах досліджуються: феномен економічної свободи в контексті аксіологічної традиції неолібералізму; економічні виміри соціалізаційних процесів в умовах консумеризму; пост-воєнні перспективи регіональних соціально-економічних кластерів; стратегії відновлювальної економіки та стійкого розвитку; проблеми соціального капіталу та штучного інтелекту; філософські аспекти брендингу та його практичне значення для розвитку економічної системи; перспективи становлення економічної суб'єктності України; а також деякі історичні аспекти розвитку філософсько-економічної проблематики на теренах нашої країни; специфіка конкурентної політики держави в умовах європейської інтеграції та соціально-економічні пріоритети у перспективі післявоєнного відродження країни.

Для всіх, кого цікавить актуальна проблематика сучасних філософсько-економічних досліджень.

ББК 87.6:65

Ф-56

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за зміст своїх текстів та точність наведених посилань

У разі використання матеріалів збірки, посилання на авторів і видання обов'язкове

ISBN 978-966-931-288-4

(електронне видання)

© Колектив авторів, 2023

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DRAGOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY
Institute for Philosophy and Educational Politics
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY

**«PHILOSOPHY OF ECONOMY:
RELEVANT DISCOURSE IN THE CONDITIONS OF WAR»**

PROCEEDINGS OF THE ROUNDTABLE DISCUSSION

June 26th, 2023

Kyiv
Dragomanov University Publishing House
2023

The Editorial Board:

Tetiana Hlushko – Dr. of Philosophical Sciences, Professor (*Executive Editor*)

Nataliya Mozhova – Dr. of Philosophical Sciences, Professor

Serhiy Rusakov – PhD in Cultural Studies, Docent

Bohdan Matiushko – PhD in Philosophy, Docent

Liudmyla Oblova – PhD in Philosophy, Docent

Liudmyla Shkil – PhD in Philosophy, Docent

Vitalii Bryzhnik – PhD in Philosophy, Docent

Yevhenii Shushkevych – PhD in Philosophy, Docent

«Philosophy of Economy: Relevant Discourse in the Conditions of War».
Proceedings of the Round Table (June 26th, 2023), Kyiv: Dragomanov
University Publishing House, 2023. 100 p.

The volume includes materials of speeches and research reports for roundtable «Philosophy of Economy: Relevant Discourse in the Conditions of War». The presented texts are focused on the phenomenon of economic freedom in the context of the axiological tradition of neoliberalism; economic dimensions of socialization processes in the context of consumerism; post-war prospects for regional socio-economic clusters; strategies for a recovery economy and sustainable development; problems of social capital and artificial intelligence; philosophical aspects of branding and its practical importance for the development of economic system; prospects for Ukraine's economic subjectivity establishing as well as some aspects related to the development of philosophical-economic issues in Ukrainian retrospective; specifics of the state's competition policy in the context of European integration and socio-economic priorities for country's post-war revival.

For everyone interested in relevant issues in the scope of contemporary philosophical-economic research.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні колеги, представляємо вашій увазі результати роботи другої зустрічі у форматі міждисциплінарного круглого столу з філософсько-економічної проблематики. Перший круглий стіл у подібному форматі відбувся у червні 2020 року під загальною назвою «Філософія, економіка та філософія економіки у перспективі розвитку сучасної гуманітарної освіти». Наша друга зустріч відбулася вже в умовах повномасштабної війни з російським агресором, тому цілком закономірно лейтмотивом засідання став актуальний філософсько-економічний дискурс в умовах війни.

Власне, філософія економіки, хоча й є відносно новим міжгалузевим напрямом досліджень, але, тим не менш, вже має вже свою досить потужну історію, яка, фактично, розпочинається з середини минулого століття. Її варто віднести до традиції неогегельянства, зокрема за точку відліку доречно взяти концепт «економічного духу», запропонований після Другої світової війни італійським філософом Б. Кроче. На наш погляд, саме поствоєнна актуалізація даного дослідницького напрямку в межах тогочасного європейського філософського дискурсу, стала знаковою й ознаменувала собою поступову й досить ефективну трансформацію соціально-економічного мислення європейців, переосмислення ними пріоритетів та цінностей людського буття у контексті діалектики духовного та матеріального вимірів соціальної онтології.

З середини ХХ століття філософсько-економічна проблематика активно розвивається як у Сполучених Штатах Америки, так й в Європі, а з початку першої декади ХХІ століття ця тенденція підхоплюється й в Україні. Станом на сьогодні філософсько-економічні співтовариства створено у багатьох країнах світу, зокрема в США з 1994 року активно функціонує *International Economics and Philosophy Society*, що об'єднує відповідну спільноту фахівців на глобальному рівні. Якщо ж звернутися до

досвіду Європейського Союзу, то особливої уваги, на наш погляд, заслуговує створена французами у 2012 році *Philosophy-Economics Network* та аналогічна національна мережа *Polska Sieć Filozofii Ekonomii* у Польщі, яка не менш активно репрезентує свої дослідницькі здобутки з 2014 року.

В Україні з березня 2010 року також засновано *Українське філософсько-економічне наукове товариство*, яке до 2018 року проводило науково-дослідницькі зустрічі під загальною назвою «Філософсько-економічні читання», а з 2020 року *колектив кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (нині – Український державний університет імені Михайла Драгоманова)* підхопив цю ініціативу й створив додатковий вимір науково-дослідної роботи в цій галузі у форматі *Всеукраїнського круглого столу з філософсько-економічної проблематики*.

Пропоновані вашій увазі матеріали круглого столу мають на меті, перш за все, привернення уваги до аналізу актуальних проблем сучасних філософсько-економічних досліджень *саме в українському контексті*, тому на перший план винесено проблему війни та пов'язаних з нею катастрофічних процесів у сфері національної економічної системи, таких як руйнування інфраструктури, відтік людського капіталу, втрата робочих місць, фінансова криза та багатьох інших. Одним із ключових напрямів нашої роботи стало формування відповідних сучасній ситуації, новітніх соціально-економічних смислів та визначення й узагальнення ключових векторів розвитку й подолання створеної війною соціально-економічної катастрофи. Основні акценти міркувань учасників дискусії визначалися методологічними та соціально-практичними потребами аналізу зазначеної проблематики.

Сучасна Україна переживає один із найтрагічніших та найскладніших у своїй новітній історії періодів, коли ми змушені виборювати своє право на життя та вкотре боротися за самостійність. Крім того, ми увійшли в період

надскладних трансформаційних процесів як на глобальному рівні в цілому, так й на регіональному та локальному зокрема. Трансформація економічних практик під впливом пандемії COVID-19, деглобалізація та регіоналізація, економічний націоналізм, фінансові та торгові війни, нові стратегічні економічні союзи (до прикладу, нові формати співпраці Китаю, Саудівської Аравії, Північної Кореї, Ірану та деяких інших тоталітарних країн проти демократій західного світу) та інші динамічні процеси на світовій економічній арені, свідчать, на наш погляд, про початок принципово нової епохи.

Виснажлива російсько-українська війна, яка поступово переростає у глобальний конфлікт, не меншою мірою засвідчує входження в нову економічну еру. А новий економічний порядок у розвитку світових господарських тенденцій, зважаючи й на глобальні екологічні виклики, вимагає інноваційних геоekonomічних рішень. Більше того, кардинальні зміни глобального економічного рельєфу відбуваються й у сфері технологій (активний розвиток штучного інтелекту, Інтернет речей, робототехніка, перспектива цифровізації національних фінансових систем і т.д.), що також спонукає до зрушень у сфері економічного лідерства – в тому числі й в східно-азійському регіоні – та до трансформації національних економічних стратегій розвинених країн.

Така турбулентність у соціально-економічному секторі всієї планети спричиняє досить неоднозначні процеси, зокрема формує перспективу швидкої втрати робочих місць, потребу опанування нових професій та формування новітніх компетентностей, які стануть ключовими для нового світу, що формується сьогодні фактично на наших очах. Варто також особливо зважити на прискорення кліматичних змін та пошук стратегій екологізації сучасної глобальної економіки. Так, суттєва увага сьогодні приділяється розробці та впровадженню стратегій циркулярної економічної парадигми, яка передбачає переробку виробничих відходів та використаних

речей на сировину для нового виробництва й створює принципово нову економічну реальність та властиву їй глобальну трансформацію господарських відносин.

В таких кризових, для окремих суспільств та цивілізації в цілому, ситуаціях, саме філософія – і як методологія науки, і, як система світоглядних та ціннісних настанов – зобов'язана сформулювати орієнтири та маршрути можливого відновлення та/або реструктуризації соціально значимих практик і процесів. Зокрема, філософія економіки, як специфічна міждисциплінарна галузь досліджень, що покликана вирішувати методологічні та аксіологічні проблеми соціально-економічного буття соціуму в часи кардинальних соціальних трансформацій – як то війни, катаклізми, теракти тощо – мусить реагувати на виклики та потреби, що постають перед соціальними системами.

Зважаючи на всі перераховані тенденції, перспективи сучасного українського суспільства в контексті його економічного розвитку стають вкрай складними й неоднозначними, адже нам доведеться мати справу ще й з потребою відновлення країни після катастрофічних наслідків війни в умовах повної невизначеності соціально-економічної кон'юнктури в глобальному масштабі, а отже доведеться докласти грандіозних кумулятивних зусиль як філософів, так й професійних економістів та бізнесменів, для досягнення синергійного ефекту у вирішенні цих надскладних задач.

Початок нової економічної ери для України ознаменовується досить незвичними господарськими умовами, що спричинені не лише внутрішніми корупційними процесами та трансформацією глобальної господарської системи, а й виснажливими військовими діями на нашій території. Зруйнована економіка, яка, в умовах війни, перебуває на штучному забезпеченні західних демократій, потребує розвиткової стратегії, якої ми все ще не створили. Впровадження такої стратегії значною мірою буде

залежати від якості людського та соціального капіталів нашої країни, а отже, й від якості роботи освітнього сектору та від актуалізованих на рівні економічної практики ціннісних настанов громадян і політичної еліти. При чому активне залучення інтелектуального капіталу для формування стратегій розвитку соціально-економічного сектору нам терміново необхідне вже сьогодні.

Формула стратегічного розвитку економічної системи України має бути віднайдена у процесі спільної міждисциплінарної взаємодії, що дозволить акумулювати сукупний соціальний досвід та відповідні знання й сформувати креативний підхід для продукування та реалізації стратегій економічного поступу в умовах післявоєнної країни, яка потребуватиме не лише інвестицій у відновлення інфраструктури, а й розвитку виробничих галузей, які генерують додану вартість та формують економічну спеціалізацію країни, а також суттєвого сприяння розвитку внутрішнього ринку та створення умов для швидких темпів реалізації економічних потенціалів.

Тетяна Глушко

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри філософії

Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова

Віталій Брижнік

<https://orcid.org/0000-0003-1674-8294>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії

Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

**«КОНСТИТУЦІЯ СВОБОДИ» ФРІДРІХА ГАЄКА:
ДУХ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВИ ЯК УМОВА ВІЛЬНОГО
СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА**

Теоретичний спадок видатного австро-британського економіста, представника австрійської школи економіки, нобелівського лауреата з економіки Фрідріха Августа фон Гаєка в сучасній Україні засвідчує стійкий інтерес з боку не лише представників економічної теорії, але й вітчизняних спеціалістів із різних галузей теоретичного знання. Отримавши міжнародне визнання, як принциповий захисник ідеї економічної свободи, Ф. фон Гаєк, як переконаний лібертаріанець, теоретично подолав межі своєї наукової спеціалізації й залишив після себе чималий доробок у вигляді ґрунтовних робіт із політології, психології, історії, філософії й тих творів, що стосуються інших галузей знання. Саме у нас, в Україні, був розпочатий науковий переклад текстів Ф. Гаєка, зокрема перекладено дві статті вченого «Значення конкуренції» (1946) та «Претензія на знання» (1974).

Перекладено також три важливі його фундаментальні роботи, а саме: «Шлях до рабства» (1944), «Конституцію свободи» (1959) та «Право, законодавство та свобода; нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії» (у трьох томах). Маємо надію, що український переклад творів Ф. фон Гаєка не призупиниться на цих книгах і буде продовжений через безумовну ідейну актуальність для нашої країни

текстів та особистих переконань цього принципового прихильника ідеї свободи не лише економічного розвитку суспільства, а й свободи окремої людини як індивідуума. Безперечно, вартими перекладу та дослідницького аналізу є як англійські твори Ф. фон Гаєка, так і його ранні німецькомовні роботи. Їхня актуальність безсумнівна для сучасної України, чії найкращі представники, як свідомі громадяни, збройно виборюють її політичну свободу, ідейним здійсненням якої є демократія, як принцип вільного легітимного політичного врядування.

На початку своєї теоретичної діяльності, у двадцятих роках ХХ ст. Ф. фон Гаєк, вихованець засновника австрійської школи економіки Людвіга фон Мізеса, відомого критика марксистської політекономії, власне, соціалістичної економічної теорії, був призначений наставником на посаду директора Інституту економічних досліджень. Ще до здобуття влади над Німеччиною нацистами та аншлюсу Австрії, Ф. фон Гаєк перебирається до Великої Британії, отримавши запрошення від Лондонської школи економіки та політичних наук, де 1930 р. посідає посаду професора економіки та статистики і стає теоретичним опонентом Дж.М. Кейнса, відомого прихильника державного регулювання економіки.

Також Ф. Гаєк став засновником ліберального товариства «Мон Пелерін», що виникло на майданчику співпраці західних вчених-лібералів у швейцарському містечку Мон Пелерін. Залучений до активної теоретично-дослідницької та викладацької діяльності, 1974 р. Фрідріх фон Гаєк разом зі шведом Г. Мюрдалем отримує Нобелівську премію в галузі економіки за роботи з теорії економічних коливань і глибокого аналізу взаємозалежності економічних, соціальних та інституційних явищ у суспільстві. Теоретичні позиції Ф. фон Гаєка загалом мають характер ідейного критичного виступу проти насамперед соціалістичної ідеології, прибічники якої були переконані в потребі державного втручання в економічні взаємини суспільства у вигляді державно централізованого планування. Натомість була висунута

позиція як науково-об'єктивна, цілком достеменна, щодо неодмінності скасування втручання зовнішньої суб'єктивності будь-якого характеру в соціально-економічне життя суспільства, що здатне зменшити свободу особистої діяльності людини. Після завершення активної дослідницької та викладацької праці Ф. фон Гаєк повертається до німецького міста Фрайбург, у якому мешкає до кінця свого життя, тобто до 1992 року.

Не ставши очевидцем приходу націонал-соціалістів до влади над Німеччиною і не побачивши трагедію аншлюсу Австрії, Ф. Гаєк, у розпал Другою світової війни, що була спричинена реваншистськими та імперіалістичними намірами нацистів, публікує 1944 р. книгу «Шлях до рабства» – власне розуміння причин такого соціокультурного явища, коли прагнення «свідомо керувати» економікою тими людьми, які начебто щиро ненавидять нацистську ідеологію, призводить до політичної тиранії [1, с. 49]. У цьому творі демократія насамперед була визначена відповідно до відомого дослідження А. де Токвіля «Демократія в Америці» як «політичний чинник розширення сфери особистої свободи людини», і як така, демократія, за А. де Токвілем та Ф. фон Гаєком, зумовлює індивідуальну свободу окремої людини, тоді як соціалізм, ідеологічний антагоніст демократії, вбачає людину засобом, а не ціллю.

Погодившись вважати спільним для демократії й соціалізму поняття рівності, Ф. фон Гаєк зауважив те, що демократія «прагне рівності людей у свободі, соціалізм шукає її в обмеженні та поневоленні». Відхиливши переконання тих соціальних теоретиків, які визначили капіталізм продуцентом тоталітарних ідеологій, насамперед фашизму, вчений вказав на те, що ідеологічні позиції таких постатей, як Муссоліні, Лаваль та Квіслінг, є соціалістичними. Власне, на переконання Ф. фон Гаєка, фашисти й нацисти просувалися теоретичним шляхом, що до них, раніше був проторований італійськими та німецькими соціалістами [1, с. 144-155].

Здійснивши теоретичне порівняння централізованого планування за соціалізму й конкуренції в суспільстві з вільною економікою, Ф. фон Гаєк охарактеризував останнє як те, що уможлиблює конкуренцію ідей, особистих думок людей; відповідно, за тоталітарного колективізму державний контроль унеможлиблює як вільну економічну діяльність людини, так і свободу вираження особистої думки. А найголовніше, що було виокремлено, тоталітаризм ліквідує людські права, що відбувається, зокрема, через породження такої демократії, яка концентрує під своєю орудою нічим і ніким не обмежену політичну владу – найгіршу тиранію [1, с. 156-171].

На переконання Ф. Гаєка, поступова нівеляція в економічно провідних західних суспільствах здорової конкуренції, що відбулося у вигляді політики протекціонізму та формування великих промислових монополій, скасовувала економічну свободу, підважувала цінність політичної свободи, а також загрожувала людській свободі. Як ідейна альтернатива тодішній соціокультурній реальності до уваги читачів була запропонована безумовна значущість для нормального розвитку суспільства такого принципу політичної діяльності людей, результатом якої є утвердження цінності свободи особистості [1, с. 194]. Тематика цінності людської свободи була продовжена в одній із значущих робіт Ф. фон Гаєка, а саме у творі «Конституція свободи».

У названій роботі Ф. фон Гаєк, не зраджуючи своєму розгляду засад вільного соціокультурного розвитку суспільства, визначив як природну умову економічного становлення «дух індивідуальної ініціативи» окремої людини. Вчений обрав здоровий глузд, як раціональну позицію для свого звернення до сучасного йому суспільства, апелюючи до цього різновиду раціональності, що, на його переконання, культурно властива західному суспільству [2, с. 47-60]. Як ідейне опертя своїм переконанням, Ф. фон Гаєк зважив теоретичні доробки таких філософів і науковців, як Дж. Медісон,

Дж. С. Міль, А. де Токвіль та А. фон Гумбольдт, чію традицію емансипаційної інтелектуальної праці не можна назвати невластивою західній культурі [2, с. 15], як й твори інших мислителів, які ідейно вплинули на культуру західних суспільств.

«Внутрішня», або «метафізична свобода» (суб'єктивна свобода) була визначена тим антропологічним чинником, що не здатний стати на заваді чинності свободи іншої людини, відбутися як зовнішній примус [2, с. 23]. Виконавши ґрунтовний аналіз соціокультурних засад продукування та передачі іншим поколінням теоретичного знання, вчений зауважив історичну суть людської спонтанності, коли під час «комбінації знання і здібностей, майстерностей і звичок, які набуває окрема людина також тоді, коли людська компетенція стикається зі специфічними обставинами», відбувається поступ та «збереження цивілізації». На переконання Ф. фон Гаєка, саме ці антропологічні чинники, разом із дією індивідуального духа людини як умови її вільної діяльності і вільною конкуренцією всіх різновидів, насамперед породжують творчій потенціал вільної цивілізації [2, с. 30-46].

Останній, уміщуючи в собі політичну, громадську свободу, що реалізується як свобода вільного висловлювання окремою людиною власної думки, свободу економічної діяльності, усвідомлення своєї відповідальності, зумовлює індивідуальну економічну ініціативу індивідуума, а отже й стійкий соціокультурний поступ суспільства. Іншим позитивним чинником, що впливає на соціально-економічний поступ, була названа множина соціальних інститутів. А саме таких інститутів: культурна традиція – традиція західної освіченості, легітимна чинність законів у державі як правовій, інститут сім'ї та власності як традиційні західні соціокультурні цінності.

Отже, в історично визначальний для нашої країни час теорія Ф. фон Гаєка має характер такої ідейної опори, що надає як інтелектуальну,

так і духовну підтримку освіченим українцям. Безумовна теоретична цінність його доробку для довоєнної України отримала своє продовження й за нинішньої жорстокої доби, у час протистояння українського суспільства варварський навалі зі сходу – тій агресії, що несе нам політичну тиранію старанно реанімованої тоталітарної ідеології. Збройно виборюючи своє право на свободу політичного вибору, український народ, у такий спосіб, на загал доводить власний статус історичного соціокультурного утворення, а водночас, і своє свідоме залучення до традиції західних цінностей. Поміж тих цінностей, ґрунтовно досліджених Ф. фон Гаєком, одне з визначальних місць обіймає цінність вільної діяльності окремої людини, яка емансипована від ідеологічних впливів та від влади антинародної олігархії. Така вільна діяльність людини, маючи підтримку її індивідуального духу, відбувається як у сфері економічних взаємин суспільства, так й у вимірі розбудови політичного буття своєї країни як правової держави.

Література:

1. Гаєк Ф. Шлях до рабства. Пер. англ. Сергія Рачинського. Київ: Наш Формат, 2022. 208 с.
2. Гаєк Ф. Конституція свободи. пер. з англ. Мирослави Олійник та Андрія Королишина. Львів: Літопис, 2002. 556 с.

Федір Власенко

<https://orcid.org/0000-0002-5272-9018>

*кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії гуманітарних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (м. Київ)*

ЕКОНОМІЧНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ СОЦІАЛІЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В СУСПІЛЬСТВІ СПОЖИВАННЯ

Життя сучасної людини суттєво відрізняється від традиційного існування. Адже зміна життєвого шляху особистості продиктована змінами, які відбуваються в економічній, політичній, соціокультурній, морально-етичній сферах. Динамічні зміни відбуваються не лише в кожній із цих сфер, а й в самій особистості, що в свою чергу вимагає теоретичного аналізу механізмів та детермінант соціалізації індивіда в сучасному суспільстві. Тому актуальність теми дослідження визначається потребами соціальної практики, які зумовлюють необхідність формування особистості, риси якої відповідали б вимогам часу.

У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі напрацьований значний матеріал з дослідження проблеми взаємодії людини та суспільства, входження індивіда в систему суспільних відносин, яке в найзагальнішому сенсі позначають соціалізацією. Дослідження процесу соціалізації індивіда в умовах соціальних змін привертає інтерес різних наукових шкіл і напрямків в сучасному суспільствознавстві. Специфіка вивчення даної проблеми полягає в тому, що ці дослідження не мають комплексного характеру, хоча і розглядають означений процес з різних точок зору. Серед філософських підходів, які актуалізували цю проблему, можна виокремити екзистенціалізм (Ж.-П. Сартр, К. Ясперс), де соціалізація зводиться до

соціальних ролей, що протистоять сутності людини; концепцію «масової людини» Х. Ортеги-і-Гассета, що розкриває соціально-психологічний тип людини натовпу; Франкфуртську філософську школу (Г. Маркузе, Е. Фромм, Ю. Габермас), що досліджує співвідношення загально-людського, соціального та індивідуального.

Аналізуючи сучасну наукову літературу, слід зазначити, що в наявних варіантах визначення соціалізації, найбільш поширеним є розуміння її як процесу засвоєння індивідом соціальних норм та цінностей. Відтак, цей процес має забезпечити сталість, збереження суспільства і передавати здобутки його культури між поколіннями. Але у рамках такого підходу наявне неминуче протиставлення соціалізації та індивідуалізації особистості, тобто соціалізація розглядається як спрямування особистості до єдиного соціального стандарту. Сучасне ж соціально-філософське розуміння процесу соціалізації, детерміноване кардинальними змінами в соціумі, повинно бути набагато ширшим і функціонально повнішим.

Починаючи з робіт Ф. Гіддінгса в гуманітарному знанні виникає традиція “широкого” підходу до інтерпретації поняття соціалізація. У рамках даного підходу під соціалізацією розуміється процес розвитку соціальної природи людини й суспільства. Соціалізація розглядається як глобальна тенденція розгортання й утвердження соціальних (на противагу природним) начал (принципів, законів і правил) життєдіяльності людей, які набувають домінуючого значення в процесі історичної еволюції.

Концептуальні засади даного підходу вперше зустрічаються ще у філософії французького Просвітництва, насамперед у контексті обґрунтування ідеї суспільного прогресу, але явне теоретичне вираження ця позиція отримала в низці позитивістськи орієнтованих соціально-філософських доктрин сер. XIX - поч. XX ст. Саме в цей період з’являються модель «трьох стадій» соціальної динаміки (О. Конт), ідеї про обумовленість розвитку й розгортання сутнісних сил людської природи

системою виробничих відносин (К. Маркс), про наявність «механічної» й «органічної» форми суспільної солідарності (Е. Дюркгейм), досліджується специфіка «надорганічного типу» всесвітньої еволюції (Г. Спенсер) і тенденція зростаючої раціоналізації соціальної життєдіяльності (М. Вебер, К. Мангейм) тощо.

Загальною методологічною установкою подібних інтерпретацій соціалізації виступає припущення про наявність особливих закономірностей розвитку й функціонування соціальних систем, які не можуть бути зредуковані до будь-яких типів взаємозв'язків і взаємодій, крім соціальних. Соціалізація ж фактично ототожнюється із цілим комплексом соціальних (економічних, політичних, культурних) перетворень, завдяки яким і стверджуються “соціальні закони” життєдіяльності людей.

Можна впевнено констатувати, що у зв'язку з тим, що соціалізація – це процес, який детермінується конкретними соціально-історичними умовами, його не можна вважати завершеним на якомусь етапі життєдіяльності людини. Соціалізація – це не тільки формування завершеності й зрілості особистісних рис, але й розвиток і модифікація зрілих форм соціальності особистості в ході включення її в систему нових зв'язків і зобов'язань. Тому будь-яка соціальна система пред'являє свої вимоги до формування соціального типу особистості як продукту складної взаємодії економічних, політичних і особливо соціокультурних умов життєдіяльності людини на відповідному етапі суспільного розвитку. Аналізуючи особливості соціалізації індивіда в сучасному суспільстві, слід зазначити, що останнє, в науковій літературі, характеризується різними смислами, серед яких домінуючою характеристикою є суспільство споживання.

Споживання в такому суспільстві постає не лише як один з елементів сфери економіки, а і як один із головних регулятивних принципів соціальних стосунків, як певна система, що охоплює економічну, політичну, культурну сферу.

Існує декілька теорій, що пояснюють виникнення суспільства споживання. Певні прогнози таких соціокультурних змін можна побачити вже в «Капіталі» К. Маркса, де наявна думка, що з ростом багатства буржуазного суспільства лише збільшується фетишизація товарів. Дійсно, в міру розмивання меж між класами та росту добробуту так званого середнього класу, коли багато благ стали доступними для більшої кількості людей, зростає значимість споживання товарів і послуг. З іншого боку, з середини ХХ ст. організована економіка великих корпорацій і державне регулювання спричинили реалізацію політики масового виробництва, орієнтованого на споживацький попит.

В індустріальному суспільстві, орієнтованому на виробництво, головним постає задоволення індивідуальних потреб. Індивід, таким чином, персоніфікується у своїх бажаннях, він постає головним об'єктом інтересу. А в сучасному суспільстві споживання центральним постає прагнення до нерівності. Це суспільство підтримує нестандартність, нетиповість, адже всі товари спрямовані на задоволення індивідуальних, тобто особливих бажань. Нестандартність, як спроможність задовольнити найвибагливішу потребу, постає однією з характерних рис цього суспільства.

Ми змушені констатувати, що в такому суспільстві здійснюється трансформація гуманістичних цінностей у новому світоглядному вимірі — економічному, який породжує низку нових важливих і нагальних проблем. Сучасний вітчизняний вчений В. Кремень цілком справедливо зазначає, що «економічне мислення нині заповонило життя людини. Ринкова економіка — основний сенс сучасного прогресу, що відсуває звичні духовно-культурні цінності на другий план. Економічний вимір є закономірним породженням розвитку європейського капіталізму. Але не як експлуаторського ладу, який несе в собі все жахіття тоталітаризму, знуцання, війни тощо, а як найбільш ефективного способу організації виробництва, економічного життя, та й життя взагалі» [див. 1].

На думку французького філософа Ж. Бодрійяра, в сучасному суспільстві з його підвищеною інтеграцією індивіди вже більше не змагаються один з одним у володінні благами, вони самореалізуються у своєму споживанні, кожен сам по собі [див. 2]. Індивід все більше обмежується в цій системі, стає детермінованим цінностями суспільства споживання, серед яких провідне місце займають власність, прибуток, гроші тощо. Саме гроші як універсальний, найрухоміший елемент власності на сьогодні займають провідне місце серед речей – символів, що оточують людину. Окрім суто економічних функцій (міра вартості, засіб платежу) гроші є потужним чинником соціалізації індивіда, створюючи і задовольняючи потреби у виживанні, в існуванні, самореалізації, занятті певної страти в соціальній структурі суспільства тощо.

Вивчаючи особливості поведінки людей, які виявляються у зв'язку з відношенням до грошей, науковці роблять співставлення їх з цінностями, установками, темпераментом. Аналізуючи індивідуальні відмінності поведінки людей, які виявляються в зв'язку з відношенням до грошей вчені виокремлюють так звані грошові типи особистості (скнара, марнотрат, грошовий мішок, торгаш, колекціонер, абстракціоніст), які є домінуючими в сучасній системі суспільних відносин.

Таким чином гроші детермінують поведінку особистості, впливають на формування її спрямованості і професійного вибору, на реалізацію особистих інтересів, які прямо пов'язані з мотивацією досягнення власної свободи в економічній діяльності людини. Вони стали визначальним показником успіху і самодостатності людини.

Особливу роль гроші, як чинник соціалізації, відіграють для молодого покоління, де постають як предмети мрій, можливість досягти своєї мети, задовільнити всі потреби, міра свободи тощо. Основним життєвим гаслом постає «знання як заробити гроші, а з ними і багатство».

Отже сьогодні вектор особистісних пріоритетів з духовних цінностей стрімко змінюється на матеріальний добробут, на гроші, вплив яких став панівним у різних сферах в тому числі в процесі соціалізації індивіда. Тому можна стверджувати, що сучасне суспільство висуває нові вимоги та визначає особливості соціалізації індивіда. Основними орієнтирами соціалізації людини повинні стати цінності індивідуальності, безперервної освіти, підприємливості, які необхідно культивувати і підтримувати всією системою суспільних інститутів. Наприклад, Е. Тоффлер говорить про такі вимоги до особистостей сучасного суспільства, як: здатність швидкого пристосування до змін, допитливість, індивідуальність, підприємливість тощо. Сьогодні ставить перед людиною завдання, до розв'язання яких їй не готували ні система освіти, ні система виховання, ні весь досвід минулого життя. Вона може успішно функціонувати лише маючи відповідні особисті якості і навички поведінки, серед яких слід виділити креативність, активність, готовність до великої кількості варіантів розвитку подій, відповідальність, професіоналізм, компетентність тощо.

Література:

1. Кремень В. Людина і освіта у вимірах економічної цивілізації [Електронний ресурс] Режим доступу: http://dt.ua/EDUCATION/lyudina_i_osvita_u_vimirah_ekonomichnoyi_t_sivilizatsiyi-48163.html
2. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодріяр [пер. з фр. В. Ховхуна]. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.

Тетяна Глушко

<https://orcid.org/0000-0002-8759-7975>

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії*

*Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ІНТЕРМАРІУМ ЯК СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПОСТ-ВОЄННИЙ ПЕРІОД

*Той, в кого немає своєї стратегії,
потрапить під вплив чужої тактики*

Вінстон Черчилль

Достатньо радикальні трансформації у сфері сучасної геополітики формують сьогодні обриси «нової карти світу» [див. 2], яка поступово окреслюється у контексті ідейно-світоглядного розлому та протистояння між авторитарними та ліберальними державами. Власне однойменна книга Д. Єргіна [2] й присвячена рисам нового світу, що формується, і поряд з Китаєм та Близьким Сходом значною мірою тематика цього дослідження сконцентрована й на проблемі України та її сучасного геополітичного ресурсу.

Логіка економічного розвитку сучасної України, яка перебуває в умовах тяжкої довготривалої війни, вимагає ефективного антикризового менеджменту та реагування як з боку уряду та держави, так й з боку науковців, перш за все, економістів та філософів, які мають зважати на потребу трансформації соціально-економічних стратегій країни. Зважаючи на кризові процеси глобального характеру, актуалізується процес формування нових регіонально значимих кластерів, яким властива економічна та політична співпраця національних держав в окремих

регіонах. Одним з прикладів такого процесу стала практична реалізація теоретичної моделі Інтермаріуму, перспективи розвитку якої ми маємо на меті проаналізувати.

Як бачимо, занепад сучасної моделі глобалізації проявляє себе зокрема в збільшенні кількості військових конфліктів та розвитку деглобалізаційних тенденцій, в тому числі й через окреслення нових геополітичних коаліцій. Так, східно-авторитарна парадигма окреслюється сьогодні кристалізацією злагодженої економічної співпраці між Китаєм, Іраном, Саудівською Аравією та Північною Кореєю. Натомість, досвід військових дій в Україні продемонстрував дієвість та перспективу економічного союзу у складі Польщі, країн Балтики та Великобританії. Близький до цього формату вектор економічної співпраці був запропонований на межі XIX-XX століть відомим польським політичним діячем Й. Пілсудським під назвою «Міжмор'я» або «Інтермаріум», де йшлося про регіон між Чорним та Балтійським морями.

В Україні ця тематика активно розроблялася О. Маслаком [див. 4], постаті якого власне присвячене відповідне дослідження І. Загребельного «Міжмор'я: майже втрачений шанс», де автор наголошує, що Інтермаріум є стратегічним шансом цивілізаційного самозбереження для народів Центрально-Східної Європи. Більше того, автор робить акцент на перспективах саме економічної співпраці, зокрема у галузі енергетики, транспортної інфраструктури, інтенсифікації товарообміну та розвитку спільного інноваційного виробництва [див. 3, с. 96].

В межах сучасного англомовного дискурсу так само активно приділяється увага перспективам подібної економічної співпраці. Зокрема в дисертаційній роботі сучасного американського дослідника в галузі політології та юриспруденції Дж. Леві, Міжмор'я позиціонується у якості своєрідної федеративної альтернативи Європейському союзу [див. 6]. Така східно-європейська економічна коаліція могла б, на думку автора, бути

придатною для вирішення регіональних проблем у сфері міжнародних відносин та безпеки. Економічний контекст Інтермаріуму також проаналізовано у однойменній роботі М.Я. Ходакевича [див. 5], який демонструє, що такий геополітичний союз є досить перспективним для країн Центральної та Східної Європи й аналізує цілком позитивну оцінку його економічного потенціалу та в дослідженні М. Рожицькі «Ініціатива Тримор'я та Центральна Європа».

Масштабний аналіз сучасної ситуації в Україні так само свідчить про актуалізацію новітніх союзних утворень та відповідної економічної співпраці як у напрямі відновлення зруйнованої інфраструктури, так й на рівні визначення економічної спеціалізації країни в майбутньому. Адже дієва економічна політика, за визначенням, не може бути ресурсозалежною. Економічне зростання можливе лише якщо в країні активно працює реальний виробничий сектор. Тоді як наслідки «ресурсної економіки» попередніх років, що призвела до економічної катастрофи, підсиленої військовими діями на нашій території, мусять сконцентрувати увагу політичних еліт на потребі визначення стратегічних векторів розвитку виробничого потенціалу країни.

В умовах боротьби за «нову карту світу», Україні варто задатися питанням про своє місце на економічній мапі пост-воєнного періоду. Якою може бути оптимальна модель розвитку країни на найближчі півстоліття після війни? Інфраструктурне відновлення, звісно ж, є ключовим пріоритетом, тому вже сьогодні це питання активно обговорюється на ключових майданчиках євроатлантичної цивілізації, так само як й подальша економічна політика та архітектура національної економічної безпеки. Формування послідовної стратегії захисту українських економічних інтересів та орієнтирів вимагає від нас пошуку шляхів більш ефективного використання людського та соціального капіталів.

Відповідно, для сучасної України, досить продуктивним напрямом розгортання міжнародної співпраці є не тільки ЄС, а й ініціатива Тримор'я (Тримаріум), яка є похідною від концепції Інтермаріуму. Разом з тим, перехід від теорії до практики інституалізації цієї міжнародної структури, окреслився у 2015 році, коли за ініціативою Польщі та Хорватії, була створена нова платформа співпраці країн Центральної та Східної Європи в цілях пошуку власної моделі розвитку, яка й отримала назву «3 Seas Initiative» (3SI) або «Ініціатива Тримор'я» – тут вже йдеться про регіон між Адріатичним, Балтійським та Чорним морями – яка передбачає нові вектори економічної співпраці у сфері *цифрової інфраструктури, а також торгового та енергетичного секторів*. До цього союзу увійшли дванадцять країн – Польща, Хорватія, Естонія, Латвія, Литва, Чехія, Словачія, Австрія, Словенія, Угорщина, Румунія та Болгарія.

Таким чином, на основі концепції Інтермаріуму була сформована нова економічна коаліція «Ініціатива трьох морів», до якої сьогодні входять вже тринадцять країн: Україна приєдналася в червні 2022 року після початку повномасштабної агресії. У 2017 році країнами-засновницями було створено також бізнес-форум, який продовжує розвивати ініціативи щодо інноваційної співпраці й сьогодні. Власне, інституційне оформлення такого альянсу, з перспективою створення спільних міжнаціональних підприємств, може виявитись досить важливим для ефективного соціально-економічного розвитку східноєвропейського регіону.

Відповідно, сьогодні Тримор'я стає економічним та безпековим блоком національних держав та станом на січень 2022 року, вже розпочато роботу над наступною кількістю спільних проєктів: Болгарія – чотири проєкти, Чехія – один, Хорватія – сімнадцять, Естонія – шість, Угорщина – сімнадцять, Латвія – десять, Литва – вісім, Польща – дванадцять, Румунія – сім, Словачія – вісім, Словенія – сім. На разі розглядається перспектива приєднання Грузії. На вересень 2023 року заплановано економічний Саміт

та бізнес-форум. Варто відзначити, що у 2015 році ця ініціатива була підтримана США, а в якості найбільш незацікавлених в розвитку цього проекту сторін визнаються сьогодні російська федерація, Німеччина та Китай [див. 7].

Коаліція в межах регіону Тримор'я може стати інструментом захисту національних економічних інтересів України у її співпраці з країнами-сусідами. Адже, важливо, що стратегічний потенціал такої інтеграції демонструє також можливість збереження національної ідентичності та впровадження принципів економічного націоналізму, реалізуючи взаємовигідні для країн-учасниць інфраструктурні проєкти. Власне й «поштовхом до запуску інтеграційних процесів у макрореєоні став підйом націоналістичних настроїв» [3, с. 404]. Разом з тим, стратегічні інтереси такої взаємодії вимагатимуть від нас подальшого переосмислення історичної складової націоналізму та її заміни економічною. Саме такий підхід до організації співпраці сприятиме формуванню економічної суб'єктності та розвитку й усталенню державної традиції.

Разом з тим, ефективна міжнаціональна економічна взаємодія буде можлива лише на основі узгодження взаємовигідних програм економічної співпраці. Створення такої програми в Україні передбачатиме, на наш погляд, насамперед, становлення інститутів для ефективного залучення військовослужбовців в економічні процеси після проходження служби, як це, до прикладу, робить Ізраїль; створення дійсно сприятливих умов для розвитку бізнесу та формування середнього класу; віднайдення нових інфраструктурних рішень тощо.

Фактично мова йде про формування *нової економічної моделі*, яка передбачатиме спеціалізацію країни у сфері виробництва з доданою вартістю, диверсифікацію економіки, раціональний розподіл прибутків, якісну економічну освіту, що сприятимуть посиленню продуктивності економічних процесів всередині країни та підвищенню рівня життя

населення. Тобто йдеться про створення моделі «економічної нації» [див. 1], як суспільства з розвиненим економічним фундаментом та надійно працюючими соціальними інститутами.

Отже, приєднання до ініціативи Тримор'я може стати важливим кроком в напрямі формування дійсно перспективних програм економічної співпраці в регіональному масштабі. Однак, такий крок вимагатиме від нас кардинального переосмислення соціально-економічних стратегій та остаточної відмови від практик непотизму. Актуальна потреба формування та впровадження в життя програм економічного зростання – які сьогодні для країни є чинником її фактичного самозбереження – визначає специфіку трансформації господарського мислення *нового покоління економічної еліти* та вимагає від нього інноваційних економічних рішень, від яких буде залежати подальша доля нашої держави. Тому ключовим завданням українських економістів та філософів стає сьогодні розробка інноваційних проєктів для повноцінного залучення України в процес міжнародної економічної співпраці.

Література:

1. Глушко Т. Економічна теорія нації: соціально-філософський контекст. Монографія. Київ: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. 299 с.
2. Єргін Д. Нова карта світу. Енергетика, клімат, конфлікти/ пер. з англ. Остап Гладкий. Київ: Лабораторія, 2022. 488 с.
3. Загребельний І. Міжмор'я: майже втрачений шанс / Ігор Загребельний. Київ: ФОП Халіков, 2019. 418 с.
4. Олександр Маслак: український архітектор Інтермаріуму [зб. ст.] / Олександр Маслак; [упоряд. Данііл Коваль]. Київ: Орієнтир, 2022. 494 с.

5. Intermarium: The Land Between the Black and Baltic Seas / M.J. Chodakiewicz (Editor). First edition, Abingdo: Routledge, 2016. 576 p.
6. Levy J. The Intermarium: Wilson, Madison, & East Central European Federalism, the Dissertation. Boca Raton, Florida. 2007. 476 p.
7. Rozycky M. Three Seas Initiative & Central Europe. London: Independently published, 2023. 204 p.

Ярослав Желобицький

<https://orcid.org/0000-0002-0277-6609>

аспірант кафедри економічної теорії

та конкурентної політики,

Державного торговельно-економічного

університету (м.Київ)

РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНИХ СВОБОД ЯК ОБ'ЄКТИВНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ЦІННІСНИХ ПРИОРИТЕТІВ

Рівень економічних свобод визначає систему цінностей та пріоритетів суспільства, оскільки домінуючі в конкретному середовищі чинники формування ідентичності особистості впливають на сприйняття політичної та економічної системи країни. При цьому, ціннісні пріоритети (зокрема економічні цінності) являються предиктором економічної свободи та самоідентифікації.

У 2020 році ГО «Центр Соціальний моніторинг» провів міжнародне дослідження цінностей українського соціуму, в якому взяли участь 1289 респондентів різного віку випадковим чином [3]. Блок питань, що визначають рівень економічних цінностей, відображає суттєву диференціацію громадян (Таблиця 1). Більшість респондентів вважають

індивідуальні зусилля вагомою причиною отримання більшого доходу (оцінку 10 поставили 17.3% респондентів, від 6 до 9 поставили 38.1% опитуваних).

Державна власність вважається в Україні економічною цінністю більшою мірою порівняно з приватною власністю (48,8% опитуваних поставили оцінку 6-10, а 13,9% поставили оцінку 10 на користь твердження «Частка державної власності в бізнесі та виробництві повинна бути збільшена»). Серед респондентів лише 31.7% вважають власну відповідальність за фінансове забезпечення економічною цінністю індивідуума, натомість 67,1% (оцінка від 1 до 5) вважають державу відповідальною за добробут населення.

Таблиця 1

Економічні цінності населення України, 2020

Твердження, що відображає цінність	Середнє значення (в діапазоні 1-10)	Стандартне відхилення
Доходи повинні бути більш рівними – Дохід повинен бути значно вищим у випадку більш істотних індивідуальних зусиль	6.16	2.681
Частка приватної власності у бізнесі та виробництві повинна бути збільшена – Частка державної власності в бізнесі та виробництві повинна бути збільшена	6.17	2.445
Держава повинна нести більше відповідальності за те, щоб усі громадяни були забезпечені – Люди більшою мірою самі повинні нести відповідальність за те, щоб себе забезпечити	4.44	2.683

Конкуренція – це добре. Вона стимулює людей напружено працювати та розвивати нові ідеї. – Конкуренція є шкідливою. Вона пробуджує в людях їхні найгірші якості	4.14	2.631
Наполеглива праця з часом забезпечує гарне життя – Наполеглива робота НЕ приводить до успіху, скоріше до успіху приводять вдача і зв'язки	5.07	2.807
1 – Пріоритетом має бути захист довкілля, навіть якщо це спричинить сповільнення економічне зростання і скорочення робочих місць 2 – Найбільшим пріоритетом мають бути економічне зростання і нові робочі місця, навіть якщо це завдає якоїсь шкоди довкіллю	1.50	0.503

Джерело: розраховано автором на основі SPSS Statistics 22.0 та EVS/WVS (2021)

73,2% респондентів вважають конкуренцію стимулом розвитку нових ідей та плідної праці (оцінка від 1 до 5), натомість 26,8% вважають конкуренцію шкідливою передумовою формування негативних економічних цінностей. 58,6% вважають, що наполеглива праця забезпечує економічний успіх, натомість 41,4% вважають економічний успіх випадковістю (вдачею) та налагодженими зв'язками. Це зокрема може бути наслідком відсутності гнучкості Трудового кодексу, який застарів та не може регулювати принципово нові економічні відносини. Серед основних цінностей громадян України: сім'я (для 86% дуже важливо), друзі (34,0% відповіли дуже важливо, 55,8% – важливо), відпочинок (34,3% відповіли дуже важливо, 48,66% – важливо) та робота (39,9 відповіли дуже важливо, 39,7% – важливо), релігія (22,0% відповіли дуже важливо, 40,0% – важливо).

Політичні цінності не визнаються в українському соціумі як важливі (31.4% респондентів відповіли, що політика не важлива, для 34.8% не дуже важлива).

За рівнем економічних свобод Україна перебуває в групі країн з найнижчим значенням цього показника (Індекс економічних свобод в Україні 54,9 зі 100 при середньому світовому значенні 60,8, 134 місце у 2019 році). Верховенство права (права власності, ефективність судочинства та цілісність уряду), рівень втручання уряду (податковий тягар, державні витрати та фіскальне здоров'я), ефективність регулювання (свобода бізнесу, свобода праці та монетарна свобода) та відкритість ринку (свобода торгівлі, свобода інвестування та фінансова свобода) є визначальними чинниками формування цінностей суспільства. Рівень свободи праці та торгівлі у 2019 році скоротився, структурні реформи впроваджуються повільними темпами (скорочення субсидій, підвищення тарифів, боротьба з корупцією, фіскальна консолідація), рівень демократичності та прозорості врядування залишається низьким.

Судова влада сприйнятлива до політичного тиску, корупції та підкупу, і внаслідок цього довіра громадськості до її ефективності послаблюється. Кримінальне покарання за корупцію не застосовується ефективно, тому корупція залишається ендемічною. Політична нестабільність продовжує поглиблювати регуляторну невизначеність у комерційних операціях. Як наслідок, в суспільстві формується негативне сприйняття верховенства права та ефективності врядування – економічні цінності розвиваються у відповідь на дії органів державної влади. Рівень економічних свобод є передумовою модернізації економіки країни, адже «забезпечують таку якість робочої сили, без якої індустріально – ринкові перетворення взагалі неможливі» [2, с. 77]. Ці свободи повинні бути запроваджені в масовій економічній свідомості українського соціуму.

Оцінка економічних цінностей та свобод доводить, що в Україні відсутня трансформація ціннісних пріоритетів, зокрема через відсутність трансформації політико-економічної системи та реформ. Внаслідок цього, відсутня єдина шкала суспільно-політичних економічних цінностей, «криза ідентичностей у свідомості індивідів» продовжує характеризуватися станом невизначеності від визнання ефективності державної власності до протилежного – ствердженні про ефективність конкуренції.

Український соціум все ще характеризується світоглядною невизначеністю, розмитістю суспільних економічних цінностей, розпорошеність і значною диференціацію сприйняття державної власності, конкуренції, економічного добробуту та економічного зростання [1, с. 87]. Органи державної влади визначають інституційні правила та рівень прозорості, в якому формується рівень економічної свободи, проте не можуть вплинути на розуміння соціумом власної важливості для забезпечення гідної оплати праці, якості життя та добробуту. Для прикладу, у звіті «Економічна свобода світу» (комплексне дослідження Fraser Institute) [див. 4] йдеться про важливість приватизації державного майна, процеси якого відбуваються активно у 2019-2021 роках, проте соціум не визнає приватну власність ефективною.

Таким чином, в українському суспільстві спостерігається низький рівень економічних свобод внаслідок відсутності суттєвих політичних реформ та неефективності дій органів влади. В результаті економічні цінності диференційовані: державна власність в цілому визнається більш ефективною, проте конкуренція вважається стимулом ефективної праці, спостерігається залежність економічного успіху від наполегливої праці. Разом з цим, громадяни перекладають на державу обов'язок власного фінансового благополуччя. Виявлені переконання та оцінка економічної свободи громадян України характеризуються складними причинно-наслідковими зв'язками.

Література:

1. Матета О.А. (2018). Ціннісні виміри трансформації сучасного українського суспільства. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки, 1(15), 87-99.
2. Шморгун О.О. (2013). Еволюція ціннісних пріоритетів у процесі розвитку західної цивілізації за доби нового та новітнього часу. Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні та культурно-історичні засади державотворення: збірник наукових праць.–Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Вид-во «Фенікс», 65-77.
3. EVS/WVS (2021). Joint EVS/WVS 2017-2021 Dataset (Joint EVS/WVS). GESIS Datenarchiv, Köln. ZA7505 Datenfile Version 1.1.0, <https://doi.org/10.4232/1.13670> (date of access: 10.06.2023)
4. The Heritage Foundation. 2019 Щорічний звіт «Економічна свобода світу». https://ueff.org/images/UEFF/content/indices/heritage/heritage_index_2019.pdf (date of access: 23.02.2021)

Віктор Зінченко

<https://orcid.org/0000-0001-9729-6861>

доктор філософських наук, професор,

старший науковий співробітник,

головний науковий співробітник

Відділу дослідницької діяльності університетів

Інституту вищої освіти НАПН України (м. Київ)

**МОДЕЛІ ТА КОНЦЕПЦІЇ «ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ»
ТА «СТІЙКОГО РОЗВИТКУ» У КОНТЕКСТІ НОВІТНЬОЇ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ
«ВІДКРИТОЇ НАУКИ»**

Дослідження висвітлює одну з провідних цілей наукових показників та даних у контексті стійкого розвитку та інтернаціоналізації інституцій та установ вищої освіти і науки України – включення до міжнародної, глобальної науково-освітньої системи якомога більшої кількості релевантних наукових спільнот, колективів науковців, дослідників та їх наукових праць, розробок, інновацій і рейтингування їх за певними об'єктивними показниками.

Останні десятиліття спостерігалось зростання інтеграційних процесів у світі, розвиток тенденцій до спільного вирішення країнами своїх суспільних, дослідницьких та господарських завдань. Інша відмінність пов'язана з науково-технічною революцією і становленням «інформаційного суспільства».

Реальність полягає у тому, що глобалізація являє собою об'єктивне та абсолютно невідворотне явище сучасності, яке можна уповільнити засобами економічної політики (що і відбувається у ряді випадків), але не можна

зупинити або «відмінити», оскільки це імперативна вимога сучасного суспільства та науково-технічного прогресу.

Наукова система і її різноманітні складові, зокрема, стратегія «Відкритої науки», так звані «бази даних» – це глобальна дослідницька, аналітична, порівняльно-ранжувальна, бібліографічна і реферативна система науково-дослідних даних, інструмент для відстеження цитованості наукових публікацій та інших результатів наукової і науково-дослідницької діяльності. Наукова система відкритих дослідницьких даних – це також і пошукова система, яка формує статистику, що характеризує стан і динаміку показників затребуваності, активності та індексів впливу діяльності окремих вчених і дослідницьких організацій.

Виникнення науково-дослідницьких та наукометричних систем, платформ є природнім явищем у розвитку суспільства як спроба виміряти те, що з одного боку є абстрактним, а з іншого – в результаті глибокого аналізу характеризується певними кількісними ознаками.

Наукові дослідження зумовлюють прискорений розвиток технологій, отже на певному етапі виникла необхідність оцінити, тобто виміряти вагомість науково-дослідницького внеску вченого для розвитку певної галузі досліджень. Оскільки цю потребу відчували в різних країнах з відносно невеликою різницею у часі, були винайдені і розроблені різні науково-дослідницькі технології у контексті спільної стратегії «Відкритої науки».

Зараз усе частіше для характеристики процесів, що відбуваються у світі, починає вживатися слово «глобалізація». За зміною термінів приховуються істотні зміни процесів, які відбуваються у масштабі земної кулі.

Глобалізація припускає зрощення соціумів та економік (й усіх їхніх інститутів – у тому числі, освітньо-наукових) усіх країн в одну єдину суспільно-економічну систему з перспективою подібної політичної та

ідеологічної уніфікації й можливої (хоча й не завжди бажаної), культурно-духовної стандартизації в межах світової суспільної системи.

Внаслідок чого постає потреба інтегративною концептуалізації та наукового синтезу існуючих концепцій та теорій відповідного напрямку. Нам видається, що повинен бути сформований новий тип соціального контракту між суспільством і громадянами, який з необхідністю повинен бути включений в сучасні інституційні системи.

У той же час це по-різному виявляється на ґрунті різних національних культур, і через це специфіка суспільно-економічного розвитку в сучасному глобалізованому світі має вибудовуватися на базі міжкультурного діалогу різних країн, соціальних систем та громадянських інститутів.

Практично в кожній розвиненій країні є багатий досвід побудови системи науки. Результати аналізу цього досвіду можуть сприяти розвитку й збагаченню вітчизняної системи освіти, дають змогу уникнути повторення помилок та можливість розкрити нові підходи до вирішення низки проблем у цій галузі. Тому, ґрунтуючись на цьому, вважаємо, що неможливо претендувати на створення стратегії модернізаційних освітніх і наукових реформ, котрі зачіпають проблеми освітньо-наукового інституту соціуму в управлінні науково-освітнім простором і не проаналізувати існуючі моделі, школи, напрями, їхню класифікацію.

Сьогоднішньому світу притаманний значний ступінь інтегрованості та інтернаціоналізації. Національні економіки, міжсуспільні зв'язки, міждержавні відносини поступово стають все більш інтегрованими. Відбулося свого роду «стиснення» світового простору, який вимагає нових форм взаємовідносин та інституційних трансформацій для стійкого розвитку суспільства в контексті інтернаціоналізації вищої освіти і науки.

Реальність полягає у тому, що глобалізація являє собою об'єктивне та абсолютно невідворотне явище сучасності, яке можна уповільнити засобами економічної політики (що і відбувається у ряді випадків), але не можна

зупинити або «відмінити», оскільки це імперативна вимога сучасного суспільства та науково-технічного прогресу.

Останні десятиліття спостерігалось зростання інтеграційних процесів у світі, розвиток тенденцій до спільного вирішення країнами своїх завдань.

Інша відмінність пов'язана з науково-технічною революцією і становленням «інформаційного суспільства».

Революція в технологічних процесах, у свою чергу, служить причиною значних зрушень в ієрархії націй, держав, передумовою для чого є інституційні трансформації для стійкого розвитку суспільства в контексті інтернаціоналізації вищої освіти і науки.

Місце країни в сучасному світі сьогодні більше визначається якістю людського капіталу, станом освіти і ступенем використання науки і техніки у виробництві.

Тому основною метою у даному контексті є – проаналізувати стан досліджень перспектив і стратегій стійкого розвитку суспільства у процесах інституалізації світової глобальної системи як цілісної і багаторівневої сфери взаємодії економік, суспільств, держав, соціальних інститутів, науки, освіти, культур, народів, націй, світоглядів та людини у контексті інтернаціоналізації освітньо-наукового простору з метою розроблення теоретичного і прикладного інструментарію.

Усі процеси, які проходять у світі, набувають у тій чи іншій мірі глобального характеру. Неefективність, а часто і шкідливість для людства та навколишнього середовища сучасних економічних підходів змушує все частіше шукати розумні альтернативи. Вони є, але ними не користуються – насамперед тому, що про них мало знають.

Одна з таких альтернатив – модель «відновлювальної економіки», яка бере свої витоки з концепції т.зв. «буддистської економіки» Ернста Шумахера, який який довів принципову «невигідність» неконтрольованого індустріального виробництва ще у п'ятдесятих роках ХХ століття. Е.

Шумахер опублікував свою основну працю "Small is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered" («Краса малого: дослідження економіки та її значення для людини») у 1973 році. Результати своїх досліджень учений виклав у класичному есе «Буддистська економіка» та кількох інших працях.

«Японське економічне диво» також безпосередньо або опосередковано увібрало в себе ідеї буддистської економіки, яка явно або неявно вплинула і вдосконалила японську трудову етику, працьовитість і методи управління. На японську етику лояльності, зайнятості протягом всього життя, спільного ухвалення рішень, мозкової атаки, «Кола перевірки якості» (QCC), «Повного якісного управління» (TQM), медитацію, постійний самоконтроль і самовдосконалення безумовно вплинули дзен-буддизм, філософія Мадх'яміки, буддійська філософія взаємозалежного виникнення й ідентичності, елементи даосизму і конфуціанства.

Шинічі Іноу – один з тих оригінальних і шанованих економістів світу, які намагаються об'єднати ідеї буддистської філософії із сучасною економікою та управлінням. Економічна модель, яку він сформував у своїй концепції «буддистської економіки Японії», вплинула на японських економістів, промисловців, підприємців, бізнесменів і корпоративних лідерів. Ш. Іноу працював у Токійському банку, а з 1975 р. був призначений президентом банку «Міядзаки». Він голова «Фонду проповіді буддизму» і член Буддистського економічного науково-дослідного інституту при університеті "Komazawa". Ш. Іноу розвиває буддистську ідею «залежного виникнення» (палі: *paticcasamuppada*; санскрит: *pratityasamutpada*) в термінах взаємозв'язку людей, економіки і культури.

Впроваджуючи ідею «правильного бачення» (*sammaditthi*), учений написав книгу з буддистської економіки «Буддизм в роботі: Новий підхід до управління і бізнесу».

Ш. Іноу також висунув теорію «серединного шляху» буддистської економіки як «ідеальної можливості» між капіталізмом і соціалізмом.

Капіталізм підкреслює повагу до основних прав людини і приватну власність, тоді як соціалізм відстоює рівний розподіл багатства. Сила капіталізму – у вільному ринку і змаганні, які дають реалізувати потенційну можливість підприємців. Його явний недолік і дефект – експлуатація «сильними і жадібними» слабких для особистого фінансового й матеріального прибутку. Перевага соціалізму полягає в тому, що уряд або держава контролює та регулює соціальний захист, плату і розподіл багатства. Надмірні оподаткування здібних підприємців і старанних працівників на користь малоздатних і ледачих перешкоджає індивідуальним ініціативам і старанності. Це обмежує розвиток людського потенціалу.

Економічна буддистська модель Ш. Іноу прагне перебороти ці крайнощі. Згідно з Ш. Іноу, найвища користь стратегії розвитку економіки – це практика «серединного шляху», в якій ідеї капіталізму і соціалізму об'єднані. Така економічна модель відома під назвою «буддистської змішаної економіки».

Наприклад, стратегія малазійського уряду «Погляд на Схід» запозичила методи управління в японській буддистській економічній моделі, ідеї трудової культури Кореї і Японії, що сприяло успішному розвитку змішаної економіки, забезпеченню економічного зростання в багатонаціональній і поліконфесійній державі в умовах ризиків фундаменталізму, націоналізму і глобалізації.

Китай також динамічно розвиває змішану економіку і вже зарекомендував себе як одна зі світових економічних наддержав. «Серединний шлях» буддистської економіки гарантує життєздатний розвиток, не ушкоджуючи і не знищуючи навколишнє середовище, не заподіюючи шкоди людським ресурсам.

Тобто механізм вільного ринку, конкуренція повинні розвиватися, не руйнуючи ні природи, ні людського суспільства.

«Життєздатна економіка» повинна бути справедливою й екологічно безпечною. Буддизм, економіка й екологія взаємозв'язані і взаємозалежні.

III. Іноу визначає буддистську економіку в термінах трьох моделей, які універсально прийнятні, оскільки вони спільні для всього світу і нешкідливі для навколишнього середовища: 1) це економічна система, яка приносить користь усім; 2) вона захищає універсальні цінності терпимості і миру; 3) така зберігаюча, ощадна економічна модель врятує планету від виснаження і руйнування природних ресурсів.

Традиційна економіка переймається товарами й грошима, але мало цікавиться довкіллям, людиною та рівнем відновлюваності ресурсів. Мета «типового економіста» – отримати максимум грошей, зробивши найменші інвестиції.

Економіка існує не сама по собі, а є деривативом від визначення мети та сенсу життя, незалежно від того, знає про це конкретний економіст, чи ні. З точки зору сучасної західної економічної думки звичніше вимірювати рівень життя кількістю спожитих за рік товарів і послуг, вважаючи, що людина, яка споживає більше, живе краще, ніж той, хто споживає менше.

Для «відновлювальної економіки» такий підхід нерозумний, адже споживання – це всього лише засіб, а не мета, так що максимальний добробут за мінімального споживання і є реальним показником кращого життя. Споживання товарів і володіння ними – це всього лише засоби для оптимального розвитку. «Відновлювальна економіка» досліджує те, як досягти цілей, володіючи мінімальними засобами.

Таким чином, відновлювальна економіка – це максимальне задоволення потреб через оптимальне споживання, у той час як «західний» економічний підхід зорієнтований на максимальне споживання за допомогою оптимального виробництва. Очевидно, що слід докласти набагато більші зусилля для нескінченної гонитви за максимальним

споживанням, ніж для підтримки спрямованого на оптимальне, не максимальне, споживання способу життя.

З точки зору буддизму, найбільш раціональна форма виробництва – це виробництво з місцевих ресурсів для задоволення місцевих потреб. Мета – самозабезпечення, а не виробництво надлишку. «Економічний прогрес» необхідний лише для досягнення самозабезпечення. Розвиваючись понад це, він приносить руйнування. Відновлювальна економіка нагадує, що призначення економіки – слугувати потребам людей.

Але в неоліберальній економіці все навпаки – люди існують для того, щоб служити економіці. Виробництво товарів вважається важливішим, ніж люди, які ці товари споживають. Вважається, що людина, яка більше споживає, має вищий «стандарт життя», ніж та, яка споживає менше.

Для «буддистського» економіста такий підхід, м'яко кажучи, «нераціональний»: споживання і споживацтво – лише форми людської діяльності (які є не найважливішими порівняно з самореалізацією, щастям, здоров'ям і безкорисливим служінням іншим). З точки зору буддизму, раціональна мета звучала б як: досягнення максимального достатку за умови мінімального споживання.

Замість нарощування споживання Е. Шумахер пропонує ідею «повноти». Споживання не потрібно стимулювати, навпаки, існуючі потреби необхідно задовольнити, а нових людям нав'язувати не слід. Відновлювальна економіка намагається максимально задовольняти потреби шляхом оптимізації споживання, західна – орієнтується на максимальне споживання за допомогою оптимізації виробництва. Гонитва за максимальним споживанням потребує величезних зусиль і ресурсів.

Підтримання способу життя, спрямованого на оптимальне споживання, потребує менших затрат.

Хаотичність, уповільнення і неефективність трансформацій авторитарно-бюрократичних систем макро- і мікрорівнів на

пострадянському просторі, їх нестабільність, викликають необхідність пошуку методів оздоровлення суспільних і державних відносин, економіки, пошуку шляхів переходу до управлінського механізму нового типу, який відповідає умовам функціонування світової економіки, забезпечення збалансованості, подолання негативних процесів (інфляції, монополізму, безробіття, якісної ненасиченості споживчого ринку, дефіциту бюджету тощо).

У зв'язку з цим перед наукою і соціальною практикою виникають проблеми принципово нового характеру. Такими проблемами є розробка концептуальної моделі і механізмів, які забезпечують гармонійне поєднання співпраці і взаємодії в суспільних відносинах, раціонального планування і ринкової регуляції, виробництва і споживання в ринкових відносинах, наповнення споживчого ринку товарами і послугами, усунення диспропорції між товарною масою і кількістю грошових знаків, які знаходяться в обігу, прискорення окупності капітальних вкладень, орієнтація на прогресивні технології.

При цьому особливе місце займає проблема забезпечення стабільного зростання якості і надійності нових виробів і послуг при зниженні цін на нові види продукції і орієнтації на вагоме скорочення чисельності виробничих і управлінських працівників для досягнення переваг в конкурентній боротьбі, закріплення на вже завойованих і нових ринках.

Усе це диктує необхідність формування нових підходів до управління людськими і виробничими ресурсами, оскільки традиційні методи управління — з їх орієнтацією на валові показники масового виробництва, які не забезпечують ефективної взаємодії учасників по горизонталі і не приділяють достатньої уваги кінцевому споживачеві, — себе не виправдовують.

Тому в даний час відбувається безпрецедентний злам існуючих стереотипів управлінського мислення. Наступним кроком є деліберативна

модель демократії і “комунікативного менеджменту”. Метою “деліберативного комунікативного менеджменту” на суспільному, політичному і економіко-виробничому рівнях є досягнення стану безконфліктності на основі узгоджених дій, що спрямовані на задоволення спільних інтересів, участь працівників (вироб-ництво) і громадян (суспільство) в структурах управління. Метою аналізу деліберативного комунікативного менеджменту є визначення ключових рис і механізмів побудови суспільства, в якому немає незалежних від волі людей суспільних і виробничих відносин, тобто в якому скасовані відно-сини примусу і панування одних людей над іншими.

Контроль над процесами виробництва і суспільного функціонування повинен перейти до без-посередніх учасників суспільного виробництва (як у галузі матеріального виробництва, так і у сфері продукування ідей і управлінських рішень). Попередні об'єкти виробництва і управління (люди) повинні стати суб'єктами виробничої, суспільної організації і управління з метою реалізації воїх приватних і колективних, загальносуспільних потреб і здібностей. Створюється система спільних стимулів і спільної зацікавленості завдяки спільній участі в управлінні, яке в результаті набуває рис самоуправління. У такому випадку норми та рішення можуть бути легітимізованими на основі спільної комунікації, яка є регулятивним принципом. Створена структура повинна надавати однакові умови для рівноправного вибору дій, виключаючи примус і панування.

Метою стає досягнення демократичного консенсусу в ухваленні рішень. На рівні суспільства і підприємства норми і рішення формуються в результаті компромісу і згоди (консенсусу) між всіма зацікавленими учасниками, які мають рівні права у рівному ж доступі до управлінської влади. В той же час виключається надмірний тиск з боку однієї із сторін, не надається нікому привілейованого владно-управлінського положення. Консенсус досягається завдяки процедурі загального комунікативного

формування рішень, які, ґрунтуючись на рівних інтересах кожного, знаходять обґрунтоване схвалення усіх.

Критична соціальна теорія і моделі деліберативності, які, зокрема, розробляються в межах концептуальних напрямів сучасного неомарксизму і постмарксизму, концентруються на необхідності ґрунтовного аналізу феноменів влади і управління, моделей менеджменту в підсистемах суспільства (економіки, політики, держави, науки, освіти тощо). Проте, на відміну від інших теоретичних концепцій, управлінських практик і дослідницьких програм, метою аналізу деліберативного менеджменту не є виключно фіксація і констатація існуючої суспільно-державної та економіко-виробничої да- ності. Навпаки, критичний аналіз соціуму передбачає виявлення існуючих антагоністичних, відчужуючих чинників, які деформують виробничу і суспільну комунікацію.

Глобальне співтовариство має 17 цілей стійкого розвитку («Sustainable Development Goal» – «SDG»), які тісно пов'язані між собою. Конкретні сфери дій розроблені для того, щоб реалізувати своє амбітне бачення мирного, справедливого, соціально включеного світу, який використовує природні ресурси на постійному рівні, з серйозними змінами на економічному, соціальному та екологічному рівнях, загальною повагою до прав людини, рівності та самовизначення всіх людей, а також охорона навколишнього середовища та соціальний розвиток.

Для реалізації освітньої мети ЮНЕСКО розробила Всесвітню програму дій «Освіта для стійкого розвитку», яка була прийнята ООН на її Генеральній Асамблеї 2015 року в резолюції. Окрім складової у Меті 4 (Інклюзивна, справедлива та якісна освіта), Всесвітня програма дій також має сприяти досягненню Меті 12 (Стійке споживання) та Меті 13 (Боротьба зі змінами клімату).

Освіта для стійкого розвитку (ОСР), враховуючи глобальну нестачу ресурсів та пов'язані з цим проблеми розподілу, повинна сприяти створенню

мирного співіснування у свободі і процвітання та сприятливого середовища для нинішніх та майбутніх поколінь. Критичне відображення власної реальності життя, соціальних умов, існуючих в даний час моделей думок і ціннісних суджень спрямоване на відповідальність і зрілість особистості. Людей різного віку, статі та культур слід підтримувати у розробці альтернативних уявлень про стійке майбутнє та творчо працювати з іншими, щоб реалізувати ці бачення. ОСР не тільки підвищує обізнаність про складність проблем, але й сприяє комунікації стійкого розвитку та його конкретній реалізації. Метою є розвиток здатності до критичної рефлексії і системного та орієнтованого на майбутнє мислення, а також до практик, що сприяють сталому розвитку.

Освіта – необхідна умова і невід'ємна частина стійкого розвитку. Освіта для стійкого розвитку повинна сприйматися як загальна проблема та регулююча ідея у всій системі освіти. Для загального мислення, екологічного, економічного та соціального виміру, необхідного як стандартного, важливе значення мають міжшкільні навчальні посилення.

Зокрема ООН, ЮНЕСКО, ОЕСР, ЄС прийнято й реалізуються стратегія і тактика щодо розвитку освіти (і, зокрема, вищої) у контексті формування стійкого розвитку суспільства «Sustainable Development Goal 4 – SDG-Education 2030» і «Quality Education» згідно «The 2030 Agenda for Sustainable Development». Для реалізації освітньої мети ЮНЕСКО розробила Всесвітню програму дій «Освіта для стійкого розвитку», яка була прийнята ООН на її Генеральній Асамблеї 2015 року в окремій резолюції.

Мета стійкого розвитку 4 (SDG 4) – мета освіти (інклюзивна, справедлива та якісна освіта) – спрямована на забезпечення всеосяжної та справедливої якісної освіти та сприяння можливостям навчання протягом усього життя. SDG 4 складається з 10 цілей.

Неврахування цього є негативним як щодо інститутів освіти та науки в Україні, так і щодо загальносуспільних потреб розробки,

формування та реалізації саме стійкого (а не стагнаційного та/чи регресивного) типу розвитку соціуму і держави.

Механізми реалізації:

- Створювати та вдосконалювати освітні установи, які є «дружніми до дітей та молоді, чутливі до інвалідності та гендерно-чутливих аспектів, а також створюють та зміцнюють безпечне, ненасильницьке, інклюзивне та ефективне навчальне середовище для всіх».

- Розширити можливості отримання стипендій для студентів з країн, що розвиваються, – зокрема для студентів з найменш розвинених країн, країн, що розвиваються і африканських країн, – *для вищої освіти*, включаючи професійне навчання та інформаційно-комунікаційні технології, технічні та наукові програми, у розвинених та інших країнах, що розвиваються.

- Забезпечити підготовку кваліфікованого освітнього персоналу, у тому числі шляхом міжнародного співробітництва в країнах, що розвиваються, особливо в найменш розвинених країнах і в країнах, що розвиваються.

Які варіанти мають освітні інституції для реалізації цілей стійкого розвитку?

«Порядок денний 2030» сформовано не тільки для урядів. Усі люди покликані брати участь у амбітній програмі трансформації, яка в кінцевому рахунку може досягти успіху лише у співпраці на всіх рівнях – й у цілому, в суспільстві.

Система освіти «навчає» суспільство у невеликих масштабах. Вчившись працювати в партнерстві, розвивати навички стійкого розвитку, розвивати критичне мислення, розділяти відповідальність між студентами та всією шкільною командою, школи можуть бути зразками стійкого способу життя.

Освітні концепції для трансформації нашого глобального світу:

«Порядок денний 2030 року» також визначає освітні концепції та моделі, які необхідні для стійкого розвитку:

Освіта для стійкого розвитку, освіта у сфері глобального громадянства та відповідні концепції повинні навчити компетентності, щоб допомогти всім нам у трансформації нашого світу для спільної співпраці. Комплексні компетенції такого роду можуть бути розроблені за допомогою навчальних принципів та освітніх проблем, закладених у австрійській освіті.

Конкретні напрями для ключових сфер *освітньої мети глобального стійкого розвитку (для усіх рівнів освіти)* є можливим розподілити на:

- освіта для стійкого розвитку;
- глобальна громадянська освіта та глобальне навчання;
- політична освіта;
- етико-моральна освіта;
- екологічна освіта;
- питання гендерної освіти / рівність в усіх освітніх аспектах;
- міжкультурне навчання;
- освіта в галузі прав осіб.

Досвід стратегії реалізації стійкого розвитку у контексті освіти і науки в країнах ОЕСР та ЄС зосереджений на тому, що важливо відводити центральне місце зміцненню вкладу освіти у виконання прав людини, миру та відповідального громадянства від місцевого до глобального рівнів, гендерної рівності, стійкого розвитку та здоров'я.

Знання, вміння, цінності та ставлення, необхідні громадянам для ведення продуктивного життя, прийняття обґрунтованих рішень та прийняття активних ролей на місцевому та глобальному рівнях у вирішенні та вирішенні глобальних викликів, можна здобути через освіту для стійкого розвитку (ОСР) та глобальну освіту громадянства (ГОГ), яка включає питання глобальних трансформацій, стійкого розвитку, проблем миру та

освіту з прав людини, а також міжкультурну освіту та освіту для міжнародного розуміння.

Вважаємо, що, як у контексті напряму європейської інтеграції освіти та науки, так і стратегій стійкого розвитку суспільства – «ОСР» та «ГОГ» мали б бути присутні у діяльності ЗВО України.

Зміст такої освіти повинен бути релевантним з акцентом як на теоретико-прикладних, так і на когнітивних аспектах освіти і навчання.

Євгенія Левченко

<https://orcid.org/0000-0002-0361-6455>

*кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії гуманітарних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (м. Київ)*

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ВІЙНИ

В усі часи військові конфлікти несли за собою й велику кількість соціальних проблем, які для суспільства стають відчутними на багато років потому. Вторгнення росії в Україну спричинило потужний відтік соціального й інтелектуального капіталу, який є відчутним вже зараз, проте якими будуть наслідки як для економіки, демографії, науки, освіти, так і для розвитку суспільства в цілому в подальшому це відкрите питання, оскільки лишається не зрозумілим кількість тих, хто повернеться в Україну не тільки після завершення військових дій, адже на сьогодні ми бачимо доволі негативну тенденцію того, що велика кількість працездатного населення планує лишитись за кордоном; а й у створенні відповідних умов для повернення, тому що багато людей втратили роботу, не тільки по причині

того, що вони виїхали, а це також пов'язано з тим, що багато підприємств зруйновані; знищене житло, цілі регіони постраждали від російської навали, наприклад, Херсонська область, внаслідок підриву Каховської ГЕС, міста на території Київської області, Донецької, Луганської, Запорізької, Чернігівської; з їх руйнуванням пов'язані й особистісні трагедії – втрата рідних, друзів, життєвих планів, надій, тобто частини життя. Якщо навести статистичні дані, то станом на 25 квітня 2023 року, 8,2 мільйона біженців з України перебували в країнах Європи, з них 5,0 мільйонів отримали там статус тимчасового захисту [1]. Серед них велика кількість висококваліфікованих працівників, викладачів, науковців тощо. Згідно з опитуваннями, проведеними Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців та партнерами з травня по вересень 2022 року при вибірці 34 145 біженців з них: 11% біженців працювали у сфері освіти, 46% біженців мають вищу освіту [2]. 665 тисяч студентів та учнів шкіл (16% від загальної кількості) та 25 тисяч освітян (6% від загальної кількості) покинули територію України [3]. Така велика кількість вимушених емігрантів з України ставить під загрозу розвиток соціального та інтелектуального капіталі в Україні.

Ціла низка європейських країн створили відповідні умови та програми для того щоб створити сприятливі обставини «притоку мізків» у свою країну. Серед цих умов – мовні курси (при потребі), працевлаштування, навчання, надання житла. І чим довше буде тривати війна, тим більша кількість емігрантів буде залишатись за кордоном. Україна внаслідок військових дій має масштабні руйнування освітньої інфраструктури. Наприклад, на травень 2023 року 3 223 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 276 з них зруйновано повністю і найбільше – це у Запорізькій області (175 закладів) [4]. Станом на червень 2022 року 43 заклади вищої освіти було пошкоджено в умовах постійних обстрілів і

бомбардувань регіонів України російськими загарбниками, 5 із них зруйновано повністю [5]. Багато закладів освіти переміщені в інші регіони.

Українське суспільство опинилось в умовах саме вимушеної міграції багатьох мільйонів людей. На сьогодні перед нами стоїть нагальна задача – як повернути значну частину населення. Ця задача має дві складових, які мають відбуватись одночасно: як вивчення, так і розв’язання проблеми, оскільки повоєнне відновлення України і її подальша інтеграція до Європи потребує значного стрибка у розвитку освіти, науки, технологій і їх впровадження у всі сфери життєдіяльності суспільства. Так ми маємо вже відповідні досягнення, але їх треба примножувати і впроваджувати для відновлення і розквіту українського суспільства.

Література:

1. Operational data portal ukraine refugee situation. UNHCR. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (03.05.2023).
2. UNHCR. URL: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiMWU3NjkzYmEtNDYzMC00M2EyLTkwMjctMGJwZTA0MTQwMjU5IiwidCI6ImU1YzM3OTgxLTY2NjQtNDEzNC04YTBJLTY1NDNkMmFmODBiZSIsImMiOiJh9&pageName=ReportSectionb9333061a0a2e93930ea> (03.05.2023).
3. Education: Impact of the War in Ukraine. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/education-impact-war-ukraine-may-2022>
4. Інтерактивна мапа зруйнованих та пошкоджених закладів освіти України. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://saveschools.in.ua/> (03.05.2023)
5. Шкарлет С. 43 заклади вищої освіти пошкоджено в умовах постійних обстрілів і бомбардувань регіонів України російськими загарбниками.

Міністерство освіти і науки України. URL:
<https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-43-zakladi-vishoyi-osviti-poshkodzheno-v-umovah-postijnih-obstriliv-i-bombarduvan-regioniv-ukrayini-rosijskimi-zagarbnikami> (03.05.2023).

Матвієнко Олексій

аспірант кафедри філософії

Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

РІВНІСТЬ ДЕРЖАВ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ ТА СУБ'ЄКТНІСТЬ УКРАЇНИ

Суверенітет держави є основоположним принципом сучасної системи як економічних, так і міжнародних відносин. Міжнародним аспектом даного питання є незалежність певної держави в питаннях зовнішньої політики. Кожна держава керуючись власними інтересами здійснює договірні відносини з іншими державами як на економічному, так і на дипломатичному рівні. Важливим питанням є також і входження певної держави як окремого суб'єкта в різні міжнародні союзи (такі як ЄС, НАТО, ООН, МАГАТЕ та інші), що в залежності від глибини їх інтеграції часто здатні переходити на рівень державної передачі деяких своїх суверенних прав органам влади даних організацій. Обов'язком держав постає виконання в своїй політиці рішень наддержавних або міждержавних органів, які в деяких випадках навіть можуть мати пряму дію (так, як наприклад в ЄС).

Важливо розуміти, що при цьому саме по собі делегування повноважень не веде до знищення суб'єктності, а навпаки діяльність держави з пошуку союзників серед інших учасників міжнародних відносин допомагає об'єднанню їх потенціалів для вирішення спільних проблем, так

як зараз відбувається з приводу війни в Україні, коли навколо нашої держави об'єднуються Америка, країни ЄС, Австралія і інші, що представляє собою формування суверенітету і реалізується в ім'я досягнення тих вищих цілей, заради яких і проголошується суверенітет, а саме: збереження територіальної цілісності, народу та держави, максимальний розвиток, як матеріальний, так і духовний, виконання історичної місії та інше. Якби обов'язки на себе не брала держава, коли вона вступає в договірні відносини на міжнародній арені припускається, що вигода від цих відносин буде більшою, ніж ті обов'язки, які має виконувати країна. Також, коли укладаються союзи, держава в обличчі правлячої еліти діє усвідомлено у відповідності до раціональності та є достатньо компетентною, щоб адекватно оцінити потенційну вигоду і можливі втрати від того чи іншого зовнішньополітичного кроку і прийняти те рішення, яке в найбільшій степені відповідає національним державним інтересам.

З такої точки зору можна стверджувати, що суверенітет всіх держав є однаковим, як в значенні статусності, так і у відношенні загальної визнаності світом. Юридична рівність державних суверенітетів – це фактично єдиний аспект у відношенні якого між державами існує рівність. Таким чином, було б категорично невірним стверджувати і наводити причини існування в світі фактичної нерівності держав з слабшою вихідною якістю суверенітету одних держав по відношенню до інших. Узагальнюючи питання нерівності суверенітетів, можна визначити дві причини. По-перше, це існуючі відмінності об'єктивних потенціалів різних держав, які служать основою для різного відношення між країнами на міжнародній арені, що в першу чергу пов'язано з економічною та військовою могутністю. По-друге, ці різниці на рівні реалізації відповідних потенціалів і подолань обмежень, які на них накладають з боку народів держав. Із зазначеного вище випливає, що один з факторів носить об'єктивний характер, а інший суб'єктивний. Сукупна могутність держави є продуктом взаємодії цих двох чинників, а їх

поєднання з продуктами взаємодії даних факторів в інших державах визначає місце даної держави в світі, а також картину глобальної нерівності. Могутність будь якої держави, яка співвідноситься з могутністю інших держав і їх коаліцій не впливає на юридичні якості її суверенітету, але в той самий час, визначає широту діапазону політики держави і її реалізації, інструментів державної політики, які використовуються для захисту національних інтересів і в кінцевому рахунку визначають ступінь їх самостійності на міжнародній арені і в середині країни.

Як показує практика, потенційні можливості держави в тій чи іншій сфері, такі як велика територія чи наявність великої кількості природних ресурсів та інше, не є гарантією високого рівня державної могутності і самостійності політики. Реалізація потенціалу і перетворення його в фактор державної могутності, яка наповнює суверенітет держави реальним змістом і визначаючий ступінь самостійності політики потребують активних, цілепокладаючих, скоординованих за місцем і часом зусиль державного керування і суспільства в цілому, які спрямовані на актуалізацію вигоди, яка закладена потенційно. Такого рівня діям має передувати адекватна оцінка, як з боку суспільства, так і керівництва, що усвідомлюють зовнішні та внутрішні умови в яких буде відбуватися реалізація цього потенціалу, а також співвідношення з стратегічними цілями держави. При цьому саме цілепокладання реалізується політичним суб'єктом, який володіє державною владою, тобто тим органом державної влади, який бере на себе повноваження виступати від імені держави, в тій чи іншій степені акумулюючи бажання та прагнення громадян країни, різних соціальних груп та всього суспільства, а також проявом власної волі.

Отже, проблема суб'єктності є головною для наповнення державного суверенітету реальним змістом і забезпеченням самостійності внутрішньої та зовнішньої політики держави. Визначаючи суверенітет, варто зауважити, що за виключенням абсолютної монархії, його носієм є народ держави,

тобто вся сукупність громадян держави, на волевиявленні яких тримаються всі правителі і державні інститути. Однак народний суверенітет в значній мірі є абстрактним поняттям, так як реальний інтерес до політики, усвідомлене відношення до неї та бажання особисто приймати участь в цій діяльності маються далеко не всі громадяни держави, при чому чим більш активною є та чи інша форма політичної участі, тим менша доля населення, яка готова її використовувати.

Література:

1. Щербанюк О.В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави: монографія. Книга II. Монографія. К.: Логос, 2013. 306 с.

Богдан Матюшко

<https://orcid.org/000-0001-9178-1938>

кандидат філософських наук, доцент

доцент кафедри філософії

Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

АКТУАЛЬНІ ІДЕЇ ФІЛОСОФІЇ ЕКОНОМІКИ

ДМИТРА МИРОНА («МАКСИМА ОРЛИКА»)

В умовах повномасштабної війни, яку російська федерація веде проти України вже другий рік, на особливу увагу заслуговують ідеї чільних діячів українського національно-визвольного руху ХХ століття. Серед них особливе місце посідає Дмитро Мирон («Максим Орлик») (1911 – 1942) – свого часу Голова Проводу Організації українських націоналістів (революційної) в Україні, автор, серед іншого, книги «Ідея і Чин України (нарис ідеологічно-політичних основ українського націоналізму)» [1],

перше, підпільне видання якої вийшло 1940 року, тобто, під час Другої світової війни. за словами натхненника і організатора перевидання цього твору після відновлення нашою країною Незалежності, Віктора Рога, «своєрідний курс лекцій для активу і провідного членства ОУН тих часів, викликаний нагальною потребою» [2, с. 6]. Очевидно, що «Максим Орлик» розробив проєкт відновлення України як незалежної і самодостатньої держави з можливостями її впливовості у світовому масштабі.

У свою чергу, останній Головний Командир Української повстанської армії полковник Василь Кук («Коваль») у біографічному нарисі про автора «Ідеї і Чину України» поряд з тим, що «народився Дмитро МIRON 5 листопада 1911 року в селі Рай біля Бережан на Тернопільщині у робітничій родині муляра-будівельника Данила МIRONА та Марії, з дому Ковальковської» [3, с. 9], наводить дані про його освіту: «Середню освіту отримав він у Бережанській та Головній Львівській гімназіях. У 1930 році він вже студент права (юридичного факультету) Львівського університету» [3, с. 9]. Втім, найголовніші знання «Максим Орлик» здобув самотужки і в особливих умовах: «Під час університетських студій він член Крайової Екзекутиви ОУН, провідник юнацтва, редактор підпільних видань, тримав зв'язок до станиці ОУН у Кракові та закордон. Вперше був заарештований польською поліцією у травні 1932 року під час сутички з нею на Личаківському цвинтарі в часі Зелених свят, коли поліція намагалась розігнати людей, які прийшли сюди вшанувати воїнів, полеглих за волю України. Вдруге був арештований у жовтні 1933 року за приналежність до ОУН і поширення революційної літератури, та засуджений польським судом на 7 років тюремного ув'язнення. Покарання Дмитро відбував у тюрмах центральної Польщі, в містах Равічу та Вронках. Перебуваючи в ув'язненні, він продовжував вишколювати друзів-політв'язнів і сам дуже багато читав, студіював, готував матеріали для свого твору про ідеологію українського націоналізму. Потрібну для праці літературу доставляла у

в'язницю його сестра Анна. Але на підставі проголошеної у 1936 році амністії йому термін покарання зменшено на два роки і Дмитро Мирон у серпні 1938 року вже вийшов на волю» [3, с. 9–10].

Завершився життєвий шлях борця за Україну невдовзі після того, як він восени 1941 р. «відбув до Києва, де очолив Провід ОУН на Осередньо-Східних Українських Землях» [3, с. 12], коли «найбільшими і найнебезпечнішими ворогами німецьких завоювників були українські націоналісти-революціонери – речники відновлення Української Держави. Проти них і повела таємна німецька поліція (гестапо) найжорстокіші переслідування та застосовувала масові вбивства та прилюдні страти» [3, с. 12]. Тож «влітку 1942 року на розі вулиць тоді Фундуклеївської (нині Богдана Хмельницького) і Театральної у бою з німецько-гітлерівськими окупантами 24 липня був смертельно поранений, а 25 липня помер славної пам'яті Дмитро Мирон – “Максим Орлик”, “Андрій”, “Роберт”, “Брюс”, “Піп”¹» [3, с. 9].

Оскільки «Ідея і Чин України» – це «найбільш повний виклад української націоналістичної ідеології того часу й важливий історичний документ політичної думки тодішніх керівників визвольного руху того часу» [3, с. 10], безперечно, низка положень книги з огляду на реалії 2022 року: четверте десятиліття існування України як незалежної держави, героїчна боротьба українського народу і його Збройних Сил з російським окупантом, а також небачена підтримка нашої країни з боку багатьох країн світу, особливо Європи, стали архівними. Але окремі думки Дмитра Мирона набули чи не найбільшої гостроти. До них належать передусім ті, що стосуються розбудови України як під час національно-визвольної війни, так і після нашої перемоги.

¹ - Меморіальна дошка видатному українцеві розміщена на стіні будівлі Національної опери України з боку вулиці Богдана Хмельницького.

Як відомо, Дмитро Мирон був достатньо обізнаний з провідними політичними ідеологіями свого часу, тому зміг не лише їх критично оцінити, але й зробити прогнози, які у наш час або вже збулися, або є справжніми дороговказами для України, яка перемогла у війні за незалежність і свободу. Однією з найважливіших царин державного і суспільного життя, яку не міг оминати Дмитро Мирон, звісно, є економіка. Їй присвячений окремий – десятий, завершальний розділ «Економіка націоналізму. Нація і господарство» його книги.

Передусім, Дмитро Мирон засвідчує несприйняття як комунізму, так і лібералізму з огляду на їх протиприродність для української нації з її високими, ідеалістичними цінностями, особливо під час боротьби за незалежність: «Суспільні відносини залежать в першу чергу від (тут і далі – курсив в оригіналі. – Б. М.) *розвитку й укладу суспільних сил, від суспільної активності й організації, від стану творчості й життєвих потреб та від культурно-цивілізаційного рівня*» [1, с. 171]. Визнаючи, що «технічно-матеріальні відносини впливають на лад суспільних відносин» [1, с. 171], автор «Ідею і Чину України» наголошує, що вони «не рішення про зміну суспільного ладу» [1, с. 171]. Прикладами цього є те, що багато в чому можна спостерігати і сьогодні: «...засвоєння технічних засобів в продукції в колоніальних расах, в Індіях чи Китаю не змінює їхніх суспільних відносин, не нищить кастовості в Індіях, а родо-племінних чи патріархальних відносин у колоніальних расах» [1, с. 171].

Натомість: «Ідея української соціальності є нерозлучно зв'язана з розвитком *ідеї нації, праці, вартості, живучих сил народу й гідності людини. Ідея вільної праці, вільного працюючого народу, справедливого суспільного ладу, вільної продуктивної праці та вільної людини* йшли в парі на протязі історичного розвитку України» [1, с. 171]. Враховуючи необхідність єдності української нації як запоруки її перемоги над ворогами, Дмитро Мирон пропонує засіб уникнення крайнощів, з одного боку,

індивідуалізму та партикуляризму, з іншого – соціалізму, комунізму, нацизму та інших тоталітарних ідеологій: «Український націоналізм опирає будову нового суспільного ладу на засаді добра й зверхності національної спільноти. Добро нації, добро загалу, перед добром і користю одиниці й поодиноких суспільних груп, бо від сили й розвитку нації залежить доля одиниці й поодиноких суспільних груп» [1, с. 171]. Тому «на місці індивідуалістичного солідаризму Л. Буржуа чи кооперативного солідаризму Ліда, на місці християнського солідаризму український націоналізм висуває засаду *інтегрального неосолідаризму, себто національного солідаризму праці*» [1, с. 171].

Неприйнятність лібералізму (капіталізму) зумовлюється тим, що в ньому «панує групка сильніших матеріально людей над мільйонами працюючого люду, панує соціальна нерівність багатших матеріально, незалежно від їхньої вартості й праці, панує визиск, класовий егоїзм, погоня за зиском і боротьба класів» [1, с. 172]. За великим рахунком «вільний ринок» загрожує нації зубожінням і знищенням: «В капіталізмі є вихідною точкою й підставою інтерес і матеріальна користь і необмежена свобода одиниці, панування й перевага капіталу, що дає зиски незалежно від праці. В капіталізмі панує трактування праці як товару залежно від купівлі-продажу, механічне розбиття й роз'єднання органічних злож суспільного на верстування й підірвання духовно-моральних і національно-суспільних спійл внутрішнім розпорошенням і вільною грою матеріальних сил і зовнішнім пануванням міжнародної фінанс'єри банків, біржових спекулянтів, промисловців і великих купців» [1, с. 172–173].

Не менш очевидними є «переваги» і «влади робітників і селян» над Україною в 1917 – 1991 роках: «Знову ж, у соціал-комунізмі панує колективне стадо коштом нації та других верств, цілковите узалежнення людини від матеріально-технічних відносин і колективу, механічно-фізичне трактування праці як робочої сили, бюрократична мертвеччина, марне

вегетування, знесення свободи людини вільної праці, суспільна несправедливість, бо на рівні трактується зайдів і нероб із працюючими чесно людьми на власній прагідній землі» [1, с. 173].

На противагу цим згубним для нації крайнощам, український націоналізм «зверне увагу на розвиток середньозаможного селянства, ремісництва, міщанства й інтелігенції – старого середнього стану, який є підставою внутрішньої рівноваги й вирівнювання крайніх суперечностей з долини й гори, підставою сталості відносин і внутрішньої органічної єдності крайніх груп в одній національній спільноті» [1, с. 174].

У цій справі вирішальною виступає приватна ініціатива підприємців: «Підприємці, організатори продукції, є конечно потрібні, як той ініціативний момент розвитку продукційних сил народу й національного господарства. Тільки мусить панувати суцільний зв'язок та співпраця між робітництвом і підприємцями у спільних організаціях, у спільноті праці й в національній свідомості» [1, с. 174], адже «як підприємці, так і робітники виконують працю, як органи однієї національної спільноти. Найвищим працедавцем і власником всіх культурних і матеріальних дібр є нація, а всі верстви й одиниці виконують працю відповідно до своїх здібностей і потреб. Тому як розумова, так і фізична праця є суспільно корисна, вартісна й потрібна. Ані одна, ані друга не є гіршою» [1, с. 174–175].

В «Ідеї і Чині України» знаходимо й орієнтири економіки нашої країни після перемоги у війні за незалежність і свободу. Передусім, це соціально-орієнтована ринкова економіка з огляду на потреби української нації як самодостатнього суспільного організму: «Український націоналізм зберігає вартості приватної ініціативи, підприємливості та приватної власності, але під зверхністю й контролем нації-держави» [1, с. 179]. Звідси впливає ціла низка думок Дмитра Мирона щодо власності: «Часткову й обмежену приватну власність одержують поодинокі члени національної спільноти і громадяни держави, що виправдають і здобудуть ту приватну власність

своєю суспільно-корисною працею. Приватна власність одиниці не може бути необмеженою і абсолютною. Одиниця може вільно розпоряджатися своєю приватною власністю, але в рамках добра нації-держави й забезпечення родини-роду... Право до української землі і до українських багатств має тільки український народ, бо цю землю здобули своєю кров'ю та працею його предки» [1, с. 179].

Орієнтири фінансової політики виглядають так: «Мірилом господарської чинності має бути не якнайбільший зиск з оборотів, але якнайбільша продуктивність капіталу для розвитку продукції та помноження суспільного доходу й національного майна. Бо не кількість капіталу є підставою народного господарства й багатства, але його продукційне життя. Банки мають виконувати суспільно-корисну функцію регулювання нагромадження, розподілу й обігу грошей та кредитів, а не бути знаряддям якнайбільших зисків поодиноких капіталістів» [1, с. 180].

Йдеться також про багатоуколадність економіки України: «До розвитку українського господарства причиняється: держава своїм контролем та плановим керуванням, приватна ініціатива й підприємливість організаторів і керманічів продукції, професійні організації працюючих і праця. В руках держави і під її керуванням будуть великі промислові й торговельні підприємства, копальні, комунікаційні засоби, банки. Держава віддасть ведення поодиноких підприємств здібним і підприємливим керманічам, приміром, інженерам і працівникам, що працювали в даному підприємстві при співучасті та співпраці працюючих робітників, як помічних і дорадчих органів, щоби оминати бюрократичного етатизму» [1, с. 180–181], в той час як «середній і легкий промисел і середня торгівля перейде або на власність здібних і підприємливих працівників, або поодиноких кооперативів» [1, с. 181].

Не оминув Дмитро Мирон і викликів часу, які актуальні під час війни, а особливо після перемоги України: «Вимогою українського господарства є

якнайбільше упромисловлення, технічний розвиток і урбанізація України» [1, с. 181].

Адже «Україна має всі природні дані й багатства, великі продукційні сили, корисне географічне положення близько великих торгівельних шляхів з заходу на схід і з півночі на полудне, добрі ринки збуту на схід в Азії й на полудні. Балтика, Чорне море, Середземноморський басейн, Мала і Середня Азія будуть артеріями та шляхами розвитку господарської сили України. Україна мусить бути не лише сильна політично й культурно-цивілізаційно, але також і економічно» [1, с. 181].

Вимогою часу є і модернізація нашої країни: «Україна мусить бути не країною поетичних сіл, вишневих садків і сентиментальних “гречкосіїв”, але країною великих фабричних підприємств, фабричних димарів, могутнього торговельного флоту, кипучої праці, великих і достатніх міст, культурно й економічно піднесених сіл, свідомого й заможного робітництва, енергійних підприємців і рухливих купців» [1, с. 181].

Останні рядки праці Дмитра Мирона «Ідея і Чин України» настільки відповідають сьогоденню, що їх можна подати замість висновку: «До могутнього гімну землі й побідних маршів войовничої армії мусить долучитися гімн праці, гуркіт літаків і тракторів, гамір фабрик, рух залізниць і рев сирен річкового й морського флоту, що будуть виявом сили й величі України, добробуту працюючого народу і рознесуть славу і могутність України по всьому світі, здобудуть для українського народу провідне місце в світі й історії» [1, с. 181].

Література:

1. Максим Орлик. Ідея і Чин України. Київ: Українська видавнича спілка. 2001. 224 с.

2. Рог В. Дмитро Мирон: повернення у слові (передмова). *Максим Орлик. Ідея і Чин України*. Київ: Українська видавнича спілка. 2001. С. 4-7.
3. Кук В. Дмитро Мирон – «Орлик» як теоретик і організатор української національно-визвольної боротьби (біографічний нарис). *Максим Орлик. Ідея і Чин України*. Київ: Українська видавнича спілка. 2001. С. 8-12.

Андрій Морозов,

<https://orcid.org/0000-0003-4050-9621>

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету (м. Київ),*

Сергій Гудков,

<https://orcid.org/0000-0002-1948-9630>

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету (м. Київ),*

БРЕНДИНГ ЯК ФІЛОСОФІЯ

Сьогоднішній пост-некласичний стан науки передбачає міждисциплінарний підхід до розгляду багатьох проблем, що не можуть бути вирішеними в межах лише однієї науки чи навіть галузі знань. Яскравим прикладом таких стикових проблем на межі економіки, філософії, психології, нейрофізіології є створення бренду. Економісти розглядають брендинг як складову частину маркетингу, що має на меті дослідження структури ринку та можливості просування різноманітних товарів на ньому.

Маркетологи розуміють під брендингом водночас науку і *мистецтво* успішного формування відношення довгострокової переваги конкретної марки товару у різних груп споживачів (так звана «лояльність бренду»). По суті йдеться про формування та управління свідомими та несвідомими установками споживача, створення «ментальної оболонки товару чи послуги» [2]. А тут вже вступає в силу новий найсучасніший напрям наукових досліджень, який отримав назву нейромаркетинг. Успіх в сучасному бізнесі неможливий без створення та ретельного моделювання розвитку бренду та розробки відповідної стратегії брендингу [1].

Що ж стосується універсальної світоглядної основи організації брендингу, то нею неодмінно повинна стати *філософія брендингу*. Саме вона окреслює і прокладає *базові ідеї стратегії створення та розвитку конкретного бренду*. Отже, брендинг – це не лише економіка чи психологія, але й філософія. На нашу думку, це ніщо інше як *одне з відгалужень практичної філософії (етики)*. Якщо це так, то спробуємо сформулювати ті питання, на які намагається відповісти брендинг як філософія, беручи за основу класичні філософські запитання І. Канта.

«Що я можу знати?» відповідно трансформується у нашому контексті у «що я можу знати про сутнісні характеристики (реалії, тренди) сучасної ринкової суспільно-економічної реальності?». «Що я повинен робити?» трансформується на питання: «що має зробити компанія, щоб стати успішною?». Нарешті, третє питання «на що я можу сподіватись?» трансформується у «на що може сподіватись моя компанія, знаючи своє місце в суспільно-економічній реальності?». Четверте кантівське запитання «що таке людина?», з точки зору філософії брендингу, можна спробувати окреслити наступним чином: «Що таке людина-бренд?», «Чи може сама людина стати брендом, чи уособлювати собою бренд?».

Відповіді на всі вище поставлені питання, як правило, пов'язують з самоідентифікацією, визначенням місії компанії, сенсом її існування. Отже,

успішність залежить від сенсу компанії, який охоплює не лише суто економічні цілі прибутку, але й поза-економічні фактори та нефінансові цілі [2], зокрема корпоративну етику (базові моральні цінності, що покладені в основу її діяльності, визнаються обов'язковими для виконання і порушення яких призводить до певних санкцій). Місія організації покликана обґрунтувати її суспільну значущість, значенням певної професійної діяльності тощо. Місія має засвідчити, наскільки наша економічна діяльність забезпечує формування нової якості життя людини, *сприяє ствердженню в суспільстві високих моральних цінностей* [3]. Часто-густо, місію по праву називають філософією компанії.

За К. Марксом, будь-яка суспільно-економічна формація включає в себе не лише базис (матеріальне виробництво та виробничі відносини), але й надбудову (культуру, ідеологію, мистецтво, релігію, науку тощо). Відштовхуючись від цього підходу, можна стверджувати, що сучасна брендована продукція має бути спрямована не стільки на задоволення матеріальної потреби споживача, скільки на «духовне виробництво» (К. Маркс), тобто *наповнення духовного світу людини новими смислами, відчуттями, мріями, цінностями*.

Сутнісну характеристику ринку складає *діалог його учасників* в процесі брендингу між виробником і покупцем. Саме тому філософія бренду в Україні повинна мати *комунікаційний характер* [4], формувати високий естетичний смак, підтримувати національні культурні традиції, підкреслювати індивідуальність, викликати довіру та сприяти *самореалізації людини в бренді*. Ці ідеї філософії бренду мають знайти відображення в фірмовому стилі компаній в Україні.

Відповідь на питання щодо місця компанії на ринку та її конкурентоздатності (на що моя компанія може сподіватись?) пов'язане з вирішенням філософських проблем рефлексії (самоаналізу та самооцінки) та наукового передбачення. У філософії бренду мають бути визначені базові

критерії для визначення місця серед інших компаній та її іміджу на підґрунті аналізу асоціації бренду у споживачів, ступеня довіри до бренду, цінової лояльності до клієнтів, результатів виконання місії бренду, ефективності сценаріїв просування бренду, потенціалу цінності бренду у майбутньому тощо. На основі цих критеріїв виробники повинні вміти адекватно оцінювати можливості для зростання та прогнозувати способи реалізації можливостей, що обумовлюються українським ринком.

В цілому, можна вважати брендинг мистецтвом, побудованим на глибокому знанні ринку. Унікальність українських брендів має забезпечити саме філософія брендингу, що обумовлює високу брендову культуру, здійснює загальний вплив на імідж та конкурентоспроможність економіки України [3]. За допомогою філософії брендингу українські бренди можуть стати яскравими, привабливими, самобутніми, потужними та емоційно насиченими, здатними викликати піднесені психологічно-емоційні стани, формувати смаки та стійкі преференції, зацікавленість конс'юмерів (brand loyalty).

Література:

1. Коваленко О.В., Мельниченко А.В. Брендинг в маркетинговій діяльності / Проблеми системного підходу в економіці. Випуск № 2(56), 2016. С. 126-131.
2. Мороз О.В. Теорія сучасного брендингу/ О.В. Мороз, О.В. Пашенко. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2013. 103 с.
3. Семченко О.А. Іміджева політика України [Електронний ресурс]: монографія / О.А. Семченко. Київ: Академія, 2014. 272 с.
4. Смерічевський С.Ф., Петропавловська С.Є., Радченко О.А. Бренд-менеджмент: навчальний посібник / за заг. ред. С.Ф. Смерічевського, С.Є. Петропавловської, О.А. Радченко. К.: НАУ, 2019. 156 с.
<https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/43488>

Марія Назаренко

<https://orcid.org/0000-0002-5864-8008>

*кандидат філософських наук,
методист лабораторії культурної освіти
та гуманітарних дисциплін
Національного Центру «МАН» України (м. Київ)*

СТАЛИЙ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ ПІСЛЯ ВІЙНИ: МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ

В часи війни здається, що думати над екологічною проблематикою є недоречним. Тим не менше, екологія як була так і залишається середовищем існування людини та дискурсом про майбутнє. Тепер це пов'язано ще й зі стратегіями відбудови міст. Деякі експерти стверджують, що тепер в Україні є всі шанси наблизитись до sustainable economics («економіки сталого розвитку»), так як фактично все потрібно починати з нуля, а отже інтегральна стратегія може бути дуже добре продуманою. Спробуємо поміркувати чи так це.

Екологічна складова завжди була важливою у повоєнному відновленні країн. Наприклад, після Другої світової війни в Японії урегулювали видобування корисних копалин та використання хімічних речовин в аграрній справі. Зокрема, Токіо у 1949 році прийняли постанову про боротьбу із забрудненням. Також для контролю забруднень зобов'язали підприємства укладати угоди з місцевою владою. В 70-х роках ХХ століття законодавство в цій сфері було переглянуто та змінено на модель співфінансування приватного бізнесу та держави. До цієї моделі увійшли наступні заходи: нові очисні механізми, принцип «хто забруднює той платить», розвиток ресайклінгу, прийняття жорстких екологічних стандартів, плата за використання природних ресурсів [4]. В 70-х роках

рівень екологічної свідомості виріс також і в Ізраїлі, що вписувалось в загальну світову тенденцію. Це стало можливим завдяки створенню Служби охорони навколишнього середовища [4]. Важливим є те, що перетворенню екологічного законодавства майже у всіх випадках передувало формування екологічних рухів та громадського контролю.

Один із важливих аспектів, який проявився повною мірою через енергетичну кризу, спричинену російською терористичною діяльністю – це зменшення викидів, бо енергетична система України до війни спричиняла до 70 відсотків загальнодержавних викидів. Вуглецевої нейтральності можна досягти замінюючи старе зруйноване енергетичне обладнання на нове. Екологічність аграрного бізнесу під час війни також почала зростати через недоступність звичних хімічних засобів, які були замінені альтернативними варіантами. Водночас газова криза спонукала до змін в аграрному середовищі не тільки в Україні, але й в усьому світі та призвела до розвитку *regenerating farming*. Таким чином, в ситуації недоступності попередніх знайомих методів ведення господарства, це стає певною зоною росту та модернізації, принаймні там, де зберігається контроль України.

Завадити цьому може поспішна прагматична відбудова, спрямована на швидке відновлення без урахування наслідків. Тому відбудова потребує не формального підходу, вписаного у конкретні директиви ЄС у відповідності із вимогами спонсорів та грантодавців, але і відповідати всім принципам енергоефективності та бути у повній відповідності до змін клімату на всіх етапах будівництва. Неможливо підігнати збудовані комплекси та конструкції під «зелені норми» вже на стадії завершеного будівництва. Це потребує як детально прописаних стратегій, так і контролю громадськості. Фактично будівництво сталого розвитку повинно базуватись на трьох основоположних та взаємопов'язаних поняттях: економіка-екологія-суспільство. Вони формують собою тріаду,

де кожна складова є однаково важливою як і попередня та утворюють своєрідний цикл.

Які світоглядні принципи в межах економіки сталого розвитку повинно мати таке будівництво?

- відмова від викопного палива як в побутових цілях при відновленні житла, так і в промислових масштабах;
- поступове відновлення природних об'єктів, які є цінним ресурсом;
- новітні фінансові механізми заохочення «зелених змін»: різноманітні фонди, податкові пільги, способи фінансування.

Проте ми вже зараз розуміємо, що досягнення взятих на себе зобов'язань щодо сталого розвитку стає вкрай важким або неможливим а даному етапі, якщо подивитись на ці цілі детальніше, де окрім, наприклад, чистої води, є ще й питання подолання голоду та бідності. Не зважаючи на всі очевидні загрози, як показує світовий досвід, єдиним виходом є паралельна відбудова, яка відбувається до звершення війни, підтримка європейських донорів та загальне переосмислення ролі України в майбутньому економічному житті Європи. Для цього також необхідні внутрішні трансформації українського бізнесу та його відповідальність.

Отже, досвід функціонування бізнесу в Україні за невизначених умов показує, що для сталого розвитку, який змінив в час війни свій зміст, необхідні:

1) Гнучкість. Вироблення інфраструктурної моделі, готової працювати в будь-яких умовах;

2) Етичні трансформації в сфері захисту праці: перегляд умов праці під час воєнних дій, заміна їх на такі, що відповідають принципам взаємоповаги та взаємодопомоги

3) Погляд на економічну діяльність як на соціально важливу у віддаленій перспективі;

Для України «зелена відбудова» може бути вигідною, оскільки це може посилити співпрацю із ЄС у перетворенні на країну, що є взірцем сталого розвитку. Але при цьому без чітко виписаних норм та системи контролю є ризик в неефективних підходах. Крім того, стає абсолютно очевидним ціннісне переосмислення ведення економічної діяльності.

Література:

1. Гайдуцький І., Голобородько А. Проблема досягнення цілей сталого розвитку в умовах війни [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/272126> (2.07.2023).
2. Матвеева О. Стратегічні виміри відновлення сталого розвитку України після війни [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.researchgate.net/publication/363610787>
3. Сагайдак Ю.А., Харченко Т.Б. Формування «зеленої» моделі післявоєнного відновлення економіки України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://snaujournal.com.ua/index.php/journal/article/view/258/168> (2.07.2023).
4. Як екологія вплинула на відновлення передових держав після війни: досвід, що стане у нагоді Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nsirogozy.city/articles/281430/yak-ekologiya-vplinula-na-vidnovlennya-krain-pislya-vijni-dosvid-peredovih-derzhav-scho-stane-u-nagodi-uk> (2.07.2023).

Людмила Облова

<https://orcid.org/0000-0002-7872-6026>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ВІЙНА – ЦЕ ДОРОГО

Було би вірніше не стверджувати, а запитати: війна – це дорого?

Коли в світі чи країні мир – мало хто говорить про війну. Всі її прояви втрачають актуальність. Проте коли війна розпочата і вирує, все напакі: втрачають актуальність всі теми, які напрацьованні в мирі. Виникає думка, що певна війна, своєю появою набиває ціну війні як такій. Стягує все людське надбання їй на вівтар. Скажу так: попит на розуміння механізму існування і дії війни як такої зростає під час тривання конкретної війни. Отже, затребуваність розуміння сутності війни тільки під її діяння, формує запит: що це за така пропозиція, пропонована війною, що винесене відразу «хапають». Для чого люди під час війни з'ясовують її впливи на те, що має відношення до миру, але не має відношення до самої війни? Особливо моє питання підігривають слова Генріха Теодора Белля про те, що війну як таку не здолати. Очевидно, що мир не поступиться війні і завжди буде супротив. Проте цій війні. Але сама війна нікуди не подінеться.

Коли Белль воював і рятувався від жахіття війни листуванням із дружиною, то у листі від 9 листопада 1940 року написав: «Проте скрізь буде панувати мир, аж до наступної війни» [1]. Так він мріяв про мир і найбільше хотів позбутися злиднів. Белль стверджував, що коли війна – тоді злидні без просвіту [1]. Скрізь безоглядна потреба. Немає нічого гідного особистості, інтелектуального зусилля, моральності.

Якщо довіритись Беллю і простому споглядальному досвіду, то виходить, що так і буде завжди: коли війна, тоді безоглядні злидні, а потім вихід із бідності і нестатків у достаток, відновлення і знову падіння в злидні? Невже історичне здійснення може відбуватися так і не інакше? Тобто, не може реалізовуватися інакше? Чому людям не вдається відправити війну у минуле? Чи, дійсно, вся справа, банально, у бажанні розкоші? І саме зайве, невиробничі трати, комфорт збивають мир зі шляху і викликаються війни (злидні) до існування?

Тепер варто згадати Мандевіля, який в своїй теорії розкоші [2], показав, чому війну як таку не здолати. І чому людина, яка сьогодні чинить опір цій війні, завтра з легкістю вдасться до воєнних засобів з'ясування відносин з іншим.

На думку Мандевіля – світ, який тримається на мирності – це ніщо інше, як те, що наносить збитки комерційному і воєнному прогресу. Всьому тому, що, використовуючи вади, постачає забезпечене суспільство. Тобто, таку державність, яка не полишає марнотратства і безупинно дозволяє собі дорогі, зайві речі. Відтак, людина, яка не буде обмежуватись потрібним для життя, а тільки пихата бажанням прибутку – локомотив убезпеченого суспільства. Так Мандевіль проводить думку, що тільки через редукцію необхідності (а, значить, розумності) і можна вберегти більшість від безглуздя існування, недоїдання чи голоду, неробства і животіння. Лише нейтралізація належного і порушення рівноваги протилежного дозволяє задіяти людство до роботи і доходу.

Отже, мислитель стверджує, що творення і моральність не дають людству економічного блага. Тільки економічний голод багатія глушить фізичний голод бідняка. Надмірні трати знімають злидні. А «рештки» або «уціліле» – очевидність природи людини, яка відчужена від розкоші.

Мандевіль показав, що все менше, стриманіше має потребу в діях того, хто потребою не обмежується. Тому, не більше і розмашисте (сите)

провокує військове вирішення питання, а саме те, що зацікавлене в розкиданні. Адже годується тим, що залишається в процесі перенасичення.

Відтак, приходить думка, що війна, яка є безпросвітними злиднями – це дорого. Вона сильне бажання більшості людей. Всіх, хто живиться на вадах. І жертва державному процвітанню. Виходить, що війна – це те, чого жадають заради добра і можливості диктувати іншому. І демонстрація ототожнення добра і майна.

Тобто, мова йде не про те, що у війни висока ціна через те, що можна підрахувати її збитки і піддати статистиці жертви. А про те, що, від неї неможливо відмовитись ні бідному, ні багатому через комерційну амбітність двох боків. Війна несе майновість і економічну підтримку бідному і дає реалізацію марнотратства, слави багатію. Таким чином, вона тягне до себе кожного, у кого проблеми з необхідністю і як наслідок, якесь «надто» з достатком. Всіх без винятку лицемірів.

І нецікавою війна є виключенням. Такій людині, яка розрізняє істинну надмірність і розкіш (гідність і достаток), будучи на боці істинної надмірності (гідності). Розрізняє, бо розуміє, що арифметична дія, виверений баланс і визначена стабільність – винуватці і охоронці розкоші – безсилі перед необумовленими, самовизначними, безкорисливими речами. Це людина, якій досить і того, чого не вистачає. Дарує спокій те, що при нездоланності війни як такої, жадобі до мертвого, всі її зовнішньо існуючі попит і пропозиція хоч і величезні та солідні, проте завжди, без виключень марні в смислі вічності. Тому скільки б не тиснули вади, що несуть загальне благо, вони вмить втрачають силу при тих діях вільного, в яких немає підрахунку, але є натиск незворотності і простоти буття.

Література:

1. Белль Г. Листи з війни. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://predanie.ru/book/219755-pisma-s-voyny/#/toc2>

2. Мандевіль Б. Байка про бджіл. Електронний ресурс. Режим доступу: http://samlib.ru/k/kormin_m_w/opcelah.shtml

Володимир Шевчук

<https://orcid.org/0000-0001-9486-4042>

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку,
аудиту та оподаткування
Національної академії статистики,
обліку та аудиту (м. Київ)*

ЕКОНОМІКО-ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ РЯТІВНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ІМПЕРАТИВИ ПЕРЕМОГИ ТА ПРІОРИТЕТИ ВІДРОДЖЕННЯ

Розпочавши в лютому 2022 року повномасштабну війну, путінська Росія мала наміри демілітаризувати та денацифікувати Україну. Проте український народ, Збройні Сили і територіальна оборона зламали ворожий блиц-кріг. Не менш відповідальним завданням відтоді стало викриття ворожих намірів денацифікації України. Бо мусять зазнати краху і ці намагання ворога. Переплетення обставин і факторів, що спричинили війну, утворюють причинно-наслідкові зв'язки, розплутати які покликані новітні світоглядні підходи. Потрібно «вжитися думкою у поняття субстанції», тобто духоматерії [1, с. 461]. Субстанційний підхід покликаний розпізнавати змістовність війни, окреслювати умови здобуття очікуваної перемоги та повоєнного розвитку.

Важливо збагнути і констатувати новітній історичний факт, яким стала перша українська перемога над путінською Росією. Якраз ця перемога, досягнута вже на початку війни, коли ворог не зміг взяти «Київ за три дні»,

зумовлює миттєві і докорінні зміни у світовому часопросторі, котрі мають отримати належне осмислення, стаючи для цілого світу дороговказами розвитку у повоєнному періоді.

Здобувши провідне геополітичне місце в сучасному світі, утверджуючи засади життєдіяльності й розвитку, Україна демонструє світу досвід боротьби з новітніми проявами тоталітаризму та протидіє зазіханню ворога на всесвітнє панування. Дедалі виразніше окреслюються ознаки загальнолюдського розуміння необхідності трансформацій світового порядку, започаткованих боротьбою з рашизмом, а саме:

1. Україна пропонує нову світоглядну платформу, основою якої є життєствердне знання, спрямоване на гуманізацію цивілізаційного процесу.
2. Сучасна Україна опановує статус ключового суб'єкта творення новітньої світової історії, «наповненість» якої відповідає нашому національному світобаченню.
3. Завдяки власному цивілізаційному маркеру Україна ініціює розбудову принципово нового світоустрою, пріоритетом якого є творення інституційного забезпечення для опанування рятівного мислення і діяння, у взаємодії яких проявляється майбутнє облаштування світу. У такий спосіб Україна доводить, що керуючись духовно-інтелектуальними надбаннями нації, переможний імператив сучасної *homo sapiens* полягає у здатності завершити найкривавішу війну XXI ст. згідно з інтересами власних і загальнолюдських нащадків.

В епоху ноосфери, в умовах гібридної війни визначальним серед пріоритетів повоєнного відродження України стає інтелектуальний пріоритет. Відтак мають отримати розвиток принципово нові теоретичні напрями національної та світової науки. З огляду на те, що ключова проблема досліджуваного підходу полягає у наданні із природознавчих позицій відповіді на основне питання економіки як науки, правильна чи неправильна відповідь на порушене питання дозволяє малювати уявну картину загальнолюдського пізнання [1, с.103, 381]. Метафорично ця

картина зображає два дерева, плоди яких (тобто знання) є поживними або отруйними. Перші є життєствердними, другі – смертоносними. Ці знання незіставні між собою, вони суголосні рятівним чи протилежним життю нарatively.

Дослідження життєдайного дерева пізнання свідчить, що його крона має три галузки, якими відповідно є: європейська фізіократія, українська наукова школа фізичної економії та сучасна світова фізико-економічна думка [2; 3]. Теперішнім сегментом світового фізико-економічного надбання є екологічна економіка - принципово новий напрям економічної думки, який ґрунтується на природознавчій основі [4]. Визнаючи інтелектуальні здобутки д-ра С. Подолинського, зарубіжні науковці ще кілька десятиліть тому поставили українського новатора на чолі плеяди подвижників цього наукового напрямку [5]. До когорти науковців, доробок яких є потенційно значущим внеском в еколого-економічне надбання людства, також слід ввести подвижників національної економічної школи – видатного мислителя і натураліста акад. В. Вернадського та інтелектуала і правозахисника М. Руденка.

Одна із заслуг останнього полягає у формулюванні новітнього визначення економічної науки: це наука, «від якої залежить життя на Землі» [1, с. 481]. Особливо значущою є залежність життя від науки, цілковито протилежна сентенції про «бытие, определяющее сознание» [1, с. 458]. Відтак (не)достатні теорії приречені бути (не)сприятливими для продовження життя на Землі. Тож дві з трьох галузок життєдайного дерева є віддзеркаленням питомо українського знання чи його імплементації в економічну скарбницю людства, засновану на природничих засадах.

Водночас науково-прикладний розвиток мають отримати новітні напрями економічної науки: за д-ром С. Подолинським – це прикладна фізична економія неживого, живого й розумного; за акад. В. Вернадським – фундаментальні фізико-економічні теорії гео-, біо- і ноосфери, за

М. Руденком – заснована на природознавчих засадах рятівна інституційна парадигма тощо. Таким чином, субстанційний підхід, як здатність вжитися у парадигму субстанції, є світоглядним засобом новітнього розкриття сутності, змісту і наповнення принципово нових для світової економічної науки знань. Пропонований підхід надає можливість мислити, господарювати й урядувати, керуючись життєствердними духоматеріальними поняттями.

Д-р С. Подолинський є родоначальником ноосферної освітньої парадигми. До такого висновку приводять наступні узагальнення його самобутнього життєвого й інтелектуального досвіду. 1. Український інтелектуал об'єднав поняття "учитель елементарної школи" та "енергетичний бюджет людства", примножувати який навчав якраз цей учитель. 2. Власним коштом д-р С. Подолинський заснував згадану "елементарну школу", в якій навчав сільських парубків і дівчат. 3. Його досвід нині належить класти в основу руху назустріч одна одній новітніх освітніх концепцій, котрі мають бути наповнені ноосферним змістом. Цими концепціями нині є: з одного боку, Нова українська школа, з другого - запозичувана STEM-education, природничо-математична складова якої дозволяє вести мову про природознавчу основу як ознаку відповідності освіти, в т.ч. економічної, сучасним глобальним викликам.

Важливим напрямом імплементації пропонованих освітніх практик в структуру модерних соціумів є принципово новий - тобто також ноосферний – розвиток суспільств, заснованих на знаннях, а саме. Як засновниця ООН, Україна володіє правом внесення змін і доповнень у текст женевської доповіді ЮНЕСКО 2005 року "До суспільств знань", зокрема. 1) Усі знання, якими керуються сучасні суспільства, належить структурувати за ознакою дихотомії їхнього ставлення до життя. 2) У процесі розвитку суспільств життєствердні знання покликані витіснити смертоносні. 3) Розбудовуючи у повоєнному періоді суспільства знань,

належить класти в їх основу смисли, наповнені знаннями, якими мають керуватися модерні соціуми.

Упродовж 1000-ліття в Україні утверджується парадигма влади, умовно висловлюючись, керованої Розумом. Нині відбувається її трансформація у парадигму влади, керованої Рятівним Знанням. Тож середовищем науково-освітнього формування, утвердження та виховання майбутньої генерації адвокатів нащадків є становлення в Україні не просто суспільств знань, а парадигм, усвідомлено заснованих на рятівних знаннях.

В умовах гібридної війни, котра продовжує завдавати, як свідчить катастрофа, вчинена агресором на Каховській ГЕС, непоправної шкоди природі і людям, все більшої значущості набувають науково-прикладні положення, які доктор С. Подолинський обґрунтував понад 140 років тому.

1. Український інтелектуал аргументовано довів, що війна «є не більш, ніж розкрадання енергії, котре є в розпорядженні людства» [6, с.276].
2. Він спростував поширювану вже в той час думку про те, ніби «війна, перешкоджаючи надлишку населення, збільшує добробут людей, що залишаються» [Там само]. Сьогодні стає ще актуальнішим це викриття смертоносної сутності мальтузіанства, здійснене із фундаментальних природознавчих позицій, яких ні в українській, ані у світовій науці до даного часу ніхто не продовжив [6, с.275].
3. Поставивши на природничу основу принцип компаративності, основоположний для контролю та аналізу розкрадання енергії людства на ведення війни, д-р С. Подолинський довів, «що загальна сума воєнних витрат є набагато більшою, ніж сума, потрібна на утримання людей, котрі гинуть у війнах» [6, с.276]. Сьогодні цей підхід українського інтелектуала має бути інтерпретованим з точки зору наукових здобутків д-ра С. Подолинського: 1) як творця економічної науки, заснованої на природознавчих засадах; 2) як фундатора української наукової школи фізичної економії; 3) як інтелектуального лідера плеяди науковців,

якого зарубіжні вчені поставили на чолі подвижників екологічної економіки.

Окреслюючи перспективи завершення війни, належить вести мову і про новітні передумови повоєнного суспільно-господарського відродження України. Адже чинні науково-прикладні та практичні підходи свідчать про нехтування засад, які базуються на природознавчій, а не політико-економічній основі. Прикладом є урядові рішення щодо визначення шкоди і збитків від руйнації, заподіяної народу, економіці і природі України унаслідок збройної агресії Російської Федерації, а також призначені для цього методики [див. 7]. Наукові положення подвижників національної економіко-філософської школи свідчать про необхідність істотно ширшого підходу до названих видів шкоди та збитків. Потрібне їх відшкодування не тільки через тривалі репарації, а передовсім завдяки компенсаційним механізмам перманентного відродження економіки.

Визначальні стратегії відродження суспільно-господарської сфери належить вбачати у принципово новому освоєнні реального та монетарного секторів національної економіки. Стратегією їх розвитку є мобілізація існуючих можливостей та упущених вигід, спрямованих на примноження потенціалу господарюючих суб'єктів, а також використання малопродуктивних земель, у т.ч. занедбаних унаслідок війни.

За першим напрямом розвитку реального сектора пропонуємо модель виявлення резервів примноження продовольчого потенціалу. Другий напрям відкриває подальші економічні резерви, що досягаються через виявлення упущених вигід, запобігання яким здатне сприяти зростанню біоенергетичного потенціалу. Третій напрям розвитку реального сектора у даний час, а особливо у повоєнній перспективі вбачаємо у виявленні резервів освоєння земельних ресурсів, занедбаних унаслідок техногенного порушення, забруднення, ерозії чи іншого антропогенного втручання, зокрема внаслідок війни. Освоєння маргінальних земель передбачає

вирощування зернових культур, освоєння біологічної енергії диких трав та ресурсів акваторій.

Розвиток реального сектора національної економіки потребує відповідної модернізації монетарного сектора. Монетарний підхід М. Руденка продовжує обґрунтований ним природничий підхід до інтерпретації реального сектора національної економіки, особливо актуальний з погляду повоєнного суспільно-господарського відродження. Розкриття сутності грошей за М. Руденком пов'язане передовсім зі з'ясуванням їх наповнення, а також із дослідженням природи додаткової вартості, насамперед її джерела (субстанції). Наприкінці 80-х років ХХ ст. М. Руденко висловив міркування щодо зерна як субстанційного наповнення грошей [1, с.418]. Це тягне за собою ще два завдання, що полягають у наданні природознавчих відповідей на основне питання економічної науки, та формулюванні засад інституційної природи грошей [1, с.103, 481].

Дослідницька позиція М. Руденка, оприлюднена понад 20 років тому, продовжує залишатися актуальною до даного часу, особливо у дискусії щодо сутності грошей. Адже криптовалюти, які з'явилися за час, що минув після висловлених М. Руденком міркувань, не відповідають новітнім вимогам: вони можуть виконувати роль засобу розрахунків, але не еталона вартості благ. Через півтора десятиліття мислитель конкретно довів: якби «еталоном вартості ... зробити тонну або центнер пшениці ... сотні мільйонів землян були б врятовані від голодної смерті» [1, с. 482]. У такий спосіб український інтелектуал підтвердив, що висловлені ним положення є рятівними.

Нині Україна має закликати світ до повної відмови від ядерної зброї, пропонувати концепцію без'ядерної планети, а також вийти на міжнародну арену з ініціативою ухвалення загальнолюдської Декларації прав націй і народів на рятівні знання. З метою утвердження справді сталого розвитку громадянське суспільство сучасної України спроможне ініціювати

підготовку національної версії Спеціальної доповіді ООН з робочою назвою "Наша глобальна місія". А світове українство має ініціювати проведення у Києві чергового Саміту зі сталого розвитку "Ріо 30+" і наполягати на його конструктивній та життєствердній основі.

Відповідно, замало вести мову про фізико-економічне мислення, господарювання чи урядування. Бо йдеться про життєствердну економіко-філософську культуру потужної життєдайної сили. Ця сила містить унікальний виховний заряд - вона відкриває масштабні перспективи підготовки новітньої генерації адвокатів нащадків. Помножена на мілітарний потенціал ЗСУ, ця інтелектуальна сила стане запорукою незборимості української нації та світової спільноти. Набутий Україною досвід дає підстави для утвердження субстанційної самодостатності суспільно-господарського буття у повоєнному періоді і передбачає гармонійність симбіозу одухотвореної матерії з матеріалізацією духу.

Література:

1. Руденко М. Енергія прогресу. Вибрані праці з економії, філософії і космології. К.: «Кліо», 2015. 680 с.
2. Шевчук В. Плекання рятівного знання: пріоритети українства у побудові сучасної наукової картини загальнолюдського економічного надбання. Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Том LXVIII. Економічний збірник, Том 4. Львів: НТШ, 2022. С. 119-131.
3. Shevchuk V. Choice of principles of economic thinking of modern societies: alternatives to meeting viable challenges. New trends in the economic systems management in the context of modern global challenges: collective monograph / scientific edited by M. Bezpartochnyi. VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship. Sofia: VUZF Publishing House "St. Grigorii Bogoslov", 2020. Vol. 2. P. 62-82.

4. Екологічна економіка. Вікіпедія [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Ecological_economics.
5. Сергій Подолинський. Вікіпедія [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.qwe.wiki/wiki/Sergei_Podolinsky.
6. Подолинський С. Вибрані праці. К.: КНЕУ, 2000. 328 с.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації».

Людмила Шкіль

<https://orcid.org/0000-0003-2410-1159>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Війна, окрім страху смерті викликає ще й інший страх – страх голодної смерті в майбутньому. Адже, якщо аналізувати рівень економіки в Україні, то, навіть до війни він був на надзвичайно низькому рівні. Як додатковий психологічний фактор на свідомість людини можуть тиснути і такі факти як негативний досвід інших країн, які або перебувають у стані війни або намагаються подолати економічну кризу після війни.

Саме тому зараз такий напрямок дослідження як філософія економіки є надзвичайно актуальним для нашого сьогодення і включає у себе дослідження не тільки філософських, але й психологічних та економічних аспектів.

Війна стала причиною рекордного падіння української економіки за всю історію нашої новітньої незалежності, а також призвела до швидкого зростання цін та здешевлення гривні. УНІАН намагався за допомогою експертів розібратися, що можна зробити вже зараз, щоб навіть в умовах продовження воєнного стану почати активне економічне відновлення.

Проблема війни є серйозною філософською проблемою, яка включає у себе дослідження різних аспектів життя, в тому числі і історичний минулий досвід, а також досвід інших країн, які пройшли в минулому через гіркий шлях війни. Наразі наша вітчизняна економіка, незважаючи, на повномасштабну війну намагається знайти нові шляхи та перспективи для повноцінного розвитку та повноцінного забезпечення функціонування життя людей.

Водночас, економічна активність бізнесу скоротилася за цей час на понад 50 відсотків, а біля 8 мільйонів українців були вимушені виїхати закордон. Ще мільйони наших громадян стали внутрішніми переселенцями. Держава терорист Росія завдала нашим інфраструктурним об'єктам шкоди на понад 140 млрд доларів, що майже дорівнює ВВП України за 2022 рік.

Зрозуміло, що в умовах військового стану очікувати на вельми оптимістичні прогнози щодо зростання економічного розвитку не варто. Але незважаючи на усі труднощі, які нам доводиться наразі переживати, слід відзначити не лише дивовижну незламність та силу духу українського народу, але й дивовижну винахідливість щодо виживання у будь-яких кризових ситуаціях.

Особливо кризу пережила Україна, коли взимку була масово пошкоджена енергетична інфраструктура. Незламні українці навчилися жити в умовах довготривалого відключення світла. Малий та середній бізнес знаходив будь-які шляхи та методи, щоб продовжувати повноцінно функціонувати навіть в таких надскладних умовах. Саме така винахідливість і додає оптимізму, щодо того, що ми в майбутньому

зможемо швидко відновити і збагатити нашу економіку. Також оптимізму додає те, що в умовах війни, (особливо в тих місцях, де не ведуться бойові дії) немає дефіциту продуктів харчування, уся харчова промисловість продовжує працювати.

Адже усі регіони країни продовжують жити у умовах ракетних та дронних атак загарбників, а прифронтові зони зазнають постійних гарматних обстрілів. Кожна ракетна атака погіршує фінансові результати вітчизняного бізнесу, спричиняючи зниження заробітку, утримання меншої кількості працівників, зменшення заробітної плати та, водночас, податкових надходжень.

Незважаючи на всі проблеми та негаразди, за спостереженнями соціологів, зараз в українському суспільстві спостерігається дивовижна ситуація: *люди почали краще оцінювати перспективи національної економіки*, ніж у відносно мирному 2021 році. Хоча наша держава і втратила майже третину ВВП, а громадяни все одно оцінюють стан економіки краще. І тут постає риторичне запитання, а чому такий дивовижний оптимістичний настрій в українців? З чим саме це пов'язано? Психологи та соціологи це пов'язують з тим, що українці нарешті зрозуміли та усвідомили наскільки потужний у нас економічний потенціал.

Зокрема, соціолог, доктор філософських наук Євген Головаха зазначив в одному з інтерв'ю, що якщо нам вдалося втриматися в ситуації окупації частини території, пошкодження інфраструктури, фактичного знищення нашої металургійної промисловості, викрадення мільйонів тонн збіжжя, то у майбутні мирні роки ми зможемо робити інші неймовірні речі для швидкого економічного відновлення. Якщо говорити і згадувати досвід минулого, то тут на думку приходить друга світова війна... І як приклад, можна навіть згадати Германію, яка була переможеною країною, але відновила свою економіку набагато швидше та ефективніше, ніж Радянський Союз...

Стосовно звернення до уроків минулого дослідники Лавриненко В.М. та Логінов В.М. зазначають: «Історичне минуле та сучасність українського суспільства, його національні інтереси спрямовані на такі соціальні, організаційні та поведінкові цілі в яких уроки філософії війни вивчаються для запобігання війни та забезпечення вільного та стабільного розвитку української державності, що заперечує застосування військової загрози у міждержавних відносинах» [1, с. 87].

Але, на жаль, це попередження про яке писали науковці ще в далекому 2013 році не вберегло нас від повномасштабної війни. Але, разом з тим, війна наблизила Україну хоча б на декілька кроків до входження в недалекому майбутньому до Євросоюзу. Саме цей шлях, і саме цей орієнтир є найголовнішою перспективою розвитку нашої вітчизняної економіки. Відомий український філософ Вахтанг Кебуладзе в одному з інтерв'ю навіть зазначив: «Україна – органічна частина Європи. Раніше ми говорили про те, що Україна не може без Європи. Тепер я абсолютно певний, що Європа не може без України» [2].

Література:

1. Лавриненко В.М., Логінов М.М. Філософія війни. Економіка. Проблеми економічного становлення, 2013. Вип. 3-4. С. 82-88.
2. Філософія війни. Як спільна травма «зшиває» країну та вплив досвіду смерті на українців. Інтерв'ю Ю. Карманської з філософом Вахтангом Кебуладзе, липень 2022 року. Forbes Ukraine. Інтернет ресурс: <https://forbes.ua/lifestyle/viyna-zhakhliviy-ale-potuzhniy-psikhoterapevt-yak-dosvid-smerti-zminyue-ukraintsiv-a-spilna-travma-zshivae-krainu-intervyu-z-filosofom-vakhtangom-kebuladze-30072022-7355>

Євгеній Шушкевич

<https://orcid.org/0000-0002-5330-9752>

*кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова (м.Київ)*

ПРО «ЗБІЙ НА РИНКУ ПРАЦІ» У ЗВ'ЯЗКУ З РОЗВИТКОМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Сьогодні, штучний інтелект, вже є не чимось фантастичним, недосяжним, натомість, ми так часто про нього чуємо і говоримо зараз, що це є абсолютно буденною річчю. З кожним днем стає все більше ніш, в яких ми спостерігаємо більш чи менш успішні спроби застосування штучного інтелекту. І багато аналітиків, розцінюють це як позитивні наслідки прогресу, адже штучний інтелект в багатьох сферах виявляється значно продуктивнішим за людину. І в багатьох це може викликати занепокоєння, адже штучний інтелект в деяких сферах починає складати конкуренцію фахівцям людям на ринку праці.

Говорячи про штучний інтелект, сьогодні, як правило, не маються на увазі людиноподібні роботи, як це уявлялося років 30 тому, частіше мова йде про «алгоритм розв'язання творчих завдань, сформований штучною свідомістю» [2]. ... чи комп'ютерні системи, які в наближенні відтворюють людське мислення та навички, тобто здатні розпізнавати, розуміти, знаходити спосіб досягнення результату, приймати рішення, особливо, коли йдеться про аналіз складних систем, наведення обґрунтованих висновків, ведення осмисленого та зв'язного діалогу та інше, але найважливішою характеристикою, є, мабуть, їх здатність вчитися. А це робить штучний інтелект досить ефективним та перспективним.

Попри всі позитивні наслідки від впровадження таких технологій, деякі аналітики починають говорити про «збій на ринку праці», тобто таку, ймовірно, ситуацію, коли достатньо багато фахівців змушені будуть поступитися своїм робочим місцем технологіям, які керуються штучним інтелектом, і зважаючи на ефективність цих технологій, їхнє використання буде виглядати цілком переконливим. Широке використання технологій під управлінням штучного інтелекту, може призвести до стрімкого росту безробіття, а це, в свою чергу, може спровокувати своєрідний «збій» на ринку праці.

Так чи інакше, розвиток технологій і, відповідно, їх застосування, в різних сферах, це процес, темпи розвитку якого тільки зростають. Пандемія covid-19, сильно вплинула на розвиток цифрових технологій, зробивши цифрову трансформацію, одним з трендів останніх років, що в свою чергу може бути основою для нового рівня розвитку промисловості – індустрії 4.0.

«Індустрія 4.0 – це впровадження автоматизованих виробництв, де використовуються інтернет речей (IoT), великі дані (BigData) та кіберфізичні системи (такі, де людина майже не втручається у виробничий процес). З'являються розумні фабрики, на яких машини комунікують між собою» [4].

Офіційні опитування показують, що приблизно десята частина американських працівників уже працюють у фірмах, які використовують штучний інтелект, тоді як неофіційні опитування наводять ще більші цифри [3].

Аналітики припускають, що близько 70 відсотків компаній у всьому світі приймуть принаймні одну форму штучного інтелекту до 2030 р. в рамках масштабування своєї діяльності, а значна частина великих підприємств буде використовувати повний спектр існуючих інновацій для посилення діючих напрямків бізнесу [2]. Вже сьогодні «близько 80% американської робочої сили можуть застосовувати штучний інтелект

принаймні у 10% своїх робочих завдань» [3]. Робота зникає, коли штучний інтелект автоматизує понад 50% її завдань.

Через появу таких технологій, як ChatGPT, багато ролей, пов'язаних із спілкуванням та координацією, будуть автоматизовані. Вже сьогодні, ці технології достатньо успішно використовуються, для прикладу, у банківській сфері.

Аналітики консалтингової компанії McKinsey підраховували, що близько 60 відсотків робочого часу у всьому світі витрачається на завдання, які можна автоматизувати. У своїх дослідженнях аналітики McKinsey [7] стверджували, що 2027-й рік, може стати першим роком, коли штучний інтелект зможе відповідати типовій продуктивності людини в завданнях, пов'язаних з «розумінням природної мови». Тепер компанія вважає, що це станеться значно швидше, дуже ймовірно, вже цього року.

Проте, чи насправді, все так загрозливо? Хоча прогнозують, що штучний інтелект спростить адміністрування та зменшить бюрократію, є багато сфер, у яких технології недоступні. Наприклад, сільське господарство та будівництво, на яке припадає майже 20% ВВП багатих країн [3].

Крім того, у тих галузях економіки, де активно залучена держава, як, для прикладу, освіта та охорона здоров'я, технологічні зміни відбуваються надто повільно. Відсутність конкурентного тиску гальмує стимули до вдосконалення. Крім того, уряди також можуть мати цілі державної політики, наприклад, максимізація рівня зайнятості, які несумісні з підвищенням ефективності. У цих галузях теж більше шансів бути об'єднаними у профспілки, які запобігають втраті робочих місць [3].

Крім того, в окремих випадках, впровадження штучного інтелекту може бути надто дорогим. Також, є багато занепокоєнь пов'язаних з безпекою даних користувачів. Це фактори, які можуть стати своєрідними запобіжниками від «збою».

Але, є й сторона, на яку, поки що, мало звертається уваги. Це те, що розвиток нових технологій, в тому числі, штучного інтелекту, створює нові робочі місця. Економіка створює нові типи робочих місць, оскільки інші зникають. Ймовірно, що економіка штучного інтелекту, створить нові професії, які нам сьогодні навіть складно уявити. Застосування штучного інтелекту, роботизація, автоматизація, ймовірно, змінить значний відсоток професій, в найближчому майбутньому. Але, як показує приклад країн з найвищим рівнем автоматизації та роботизації, як-от Японія, Сингапур та Південна Корея, там, навпаки, найменший рівень безробіття. Дослідження Американського бюро статистики праці, показало, що в останні роки робочі місця, класифіковані як «під загрозою» через нові технології, «не виявляли жодної загальної тенденції до особливо швидкої втрати роботи». Натомість за останнє десятиліття середній рівень безробіття у багатих країнах знизився приблизно вдвічі. Частка зайнятих працездатного віку є найвищою за весь час [3].

Також, мало хто замислювався над наслідками системи, яка може миттєво генерувати величезну кількість тексту. «GPT-4 за п'ять хвилин може підготувати добре написану скаргу на 1000 сторінок, яку хтось муситиме розглядати. У світі, де багато юристів, їх стане більше» [3]. І це також, певний запобіжний фактор від «збою на ринку праці». Крім того, навіть не зважаючи на неймовірно швидкі темпи розвитку технологій, в числі яких штучний інтелект, в деяких відношеннях, це технології, які ще не зовсім досконалі. Експертка з етики штучного інтелекту Тімніт Гебру вважає, що ChatGPT, наприклад, несе значні загрози. «Його не навчали розрізняти факти та фікції. Він просто мавпує те, що знаходить в інтернеті». Блогер та ведучий Адам Коновер [наголошує](#), що штучний інтелект працює не як творець, а як імітаційна система. Контент, який презентується як створений ШІ, насправді створений людьми, а комп'ютер лише його перероблює й імітує творчість [6].

Фактично штучний інтелект може змінити світ так, як сьогодні неможливо уявити. Але шлях у який його застосують та вплив на економіку поки що лише формується.

«Історично нові технології спершу заміняли працівників, однак у довшій перспективі створювали нові можливості зайнятості» [6].

Як, зазначає Професор Ерік Брінйольфссон, голова Стенфордської лабораторії цифрової економіки: «Американська економіка переважно спирається на роботу зі знанням та інформацією, і саме ця сфера зазнає найбільшого впливу. Але я наголошую на слові “вплине”, а не “замінить”, бо вважаю, що якщо все буде зроблено правильно, то штучний інтелект не замінить працівників. Радше так: юристи, які використовують штучний інтелект, замінять юристів, які ним не користуються» [6].

Аналітики також зазначають, що наразі ШІ становить меншу загрозу для перспектив на ринку праці, ніж інші макроекономічні фактори (сповільнення економічного зростання, низька пропозиція та інфляція).

Література:

1. Смуток Б. Штучний інтелект може скоротити 26 млн робочих місць у світі за п'ять років Більшість компаній прагнуть використовувати технології для автоматизації процесів URL: <https://chas.news/news/shtuchnii-intelekt-mozhe-skorotiti-26-mln-robochih-mists-u-sviti-za-pyat-rokiv> (дата звернення: 20.06.2023).
2. Стеблик Н. Штучний інтелект як складова економічного розвитку суспільства.URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/19266/1/197-198.pdf> (дата звернення: 20.06.2023).
3. Тартачний О. Чому ШІ не забере вашу роботу і як він вплине на економіку – аналіз The Economist. URL: <https://speka.media/comu-si-ne->

[zabere-vasu-robotu-i-yak-vin-vpline-na-ekonomiku-analiz-the-economist-p6q6zv](#) (дата звернення: 20.06.2023).

4. Рябоконт Д. Штучний інтелект: помічник у відновленні економіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/13/669909/> (дата звернення: 19.06.2023).
5. Biggest Losers of AI Boom Are Knowledge Workers, McKinsey Says URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-06-14/biggest-losers-of-ai-boom-are-knowledge-workers-mckinsey-says> (date of access: 20.06.2023).
6. ChatGPT та інші сервіси на основі ШІ можуть замінити кожного 4-го працівника в США та Європі, – економісти. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2023/04/05/shtuchnyj-intelekt-mozhe-povnistyu-zaminyty-kozhnogo-chetvertogo-praczivnyka-v-ssha-ta-yevropi-ekonomisty/> (дата звернення: 20.06.2023).
7. The economic potential of generative AI: The next productivity frontier URL: https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/The-economic-potential-of-generative-AI-The-next-productivity-frontier?tpcc=NL_Marketing#business-and-society (date of access: 20.06.2023).

Юрій Уманців

<https://orcid.org/0000-0003-0788-7110>

*доктор економічних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри економічної
теорії та конкурентної політики,
Державного торговельно-економічного
університету (м. Київ)*

КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗА УМОВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Під впливом глобалізації зазнає змін увесь ландшафт функціонування та розвитку світової економіки. Актуальним науковим завданням є аналіз практики реалізації конкурентної політики національними відомствами. Розкриття особливостей здійснення конкурентної політики держави потребує глибокого наукового пошуку. Аналіз напрямів формування конкурентної політики спроможний розкрити та запропонувати вектори використання світової практики в умовах мінливого середовища України [1].

Конкурентна політика є важливою складовою у системі інструментарію впливу держави на розвиток економіки. Водночас як серед наукової спільноти, так й в експертному середовищі її значення та роль є значною мірою недооціненими. Доволі часто це викликає неповне розуміння економічної природи та глибинних наслідків конкурентної політики, що своєю чергою обумовлює й недооцінку значущості впливу конкурентного відомства на перебіг економічних процесів [2].

Конкурентна політика передбачає діяльність держави, спрямовану на створення конкурентного середовища на ринках та забезпечення взаємодії суб'єктів господарювання з метою уникнення різноманітних проявів

дискримінації та зловживань. Реалізація ефективної конкурентної політики обумовлюється цілим рядом визначальних факторів, які окреслюють її роль і значення у національній економіці. Йдеться про існування ринків з низьким ступенем інтенсивності конкуренції, наявністю ринкової влади, асиметрії інформації тощо [1; 2].

У червні 2022 р. Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, а тому реалізація євроінтеграційних перетворень стала одним із пріоритетних напрямів економічної політики держави (у тому числі й конкурентної політики). Це передбачає реформування й національного конкурентного законодавства. В оприлюдненому на початку 2023 р. звіті Європейська комісія вказала на позитивні зрушення у роботі Антимонопольного комітету України у напрямі наближення національного законодавства про державну допомогу до норм ЄС. Антимонопольний комітет налагодив системну співпрацю, спрямовану на обмін досвідом із правозастосування з іноземними партнерами, міжнародною спільнотою та авторитетними інституціями [3].

Діяльність Антимонопольного комітету України спрямовується на забезпечення захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері публічних закупівель. Змістова характеристика статусу Антимонопольного комітету України визначається його завданнями та повноваженнями, у тому числі й при розробленні та реалізації конкурентної політики, і визначається законодавчими та нормативно-правовими актами [2].

У процесі формування конкурентної політики важливим завданням є забезпечення збалансованого співвідношення між діями, що спрямовані на захист конкуренції, і заходами, які стимулюють її розвиток. Суттєвими при цьому є два виміри конкурентної політики, що відображають діяльність конкурентних відомств держави у формі приписів, спрямованих на припинення заборонених дій, та заходів, покликаних забезпечувати

дотримання встановлених правил. Захист конкуренції ґрунтується на концептуальних засадах досягнення найменших втрат ефективності, обумовлених активізацією економічних процесів унаслідок припинення антиконкурентних дій [4].

З метою підвищення дієвості та значущості конкурентної політики Антимонопольний комітет України у 2019 р. здійснив реформування його територіальних відділень, що мало на меті більш глибоке врахування специфіки регіонального підприємництва, зменшення залежності від місцевої влади та посилення дієвості зусиль щодо встановлення та припинення порушень конкурентного законодавства. При цьому на часі активізація політики зі стимулювання конкуренції на місцевому рівні, що ґрунтується на ретельному аналізі регіональних тенденцій соціально-економічного розвитку [1].

Зменшення залежності від місцевої влади дасть змогу ефективніше реагувати на прояви антиконкурентної поведінки, що виявляється у створенні бар'єрів для входу на ринок, дискримінаційних умовах щодо оренди земельних ділянок, об'єктів комунальної власності, доступу до природних ресурсів тощо. Реформа територіальних відділень покликана сприяти формуванню відкритого конкурентного відомства, спроможного на системних засадах здійснювати функції захисту конкуренції [1].

Важливим аспектом є підвищення інституційної спроможності Антимонопольного комітету України, що передбачає розширення його повноважень з метою посилення дієвості контролю за дотриманням конкурентного законодавства, прогнозування динаміки змін на товарних ринках та діагностику конкурентного середовища. Необхідність посилення інституційної спроможності Антимонопольного комітету закріплена й у рекомендаціях ряду міжнародних організацій, які надавали консультативну підтримку відомству протягом кількох років [3; 4; 5].

Системний підхід до реалізації конкурентної політики передбачає спрямування регулюючого впливу держави на подальше стимулювання розвитку конкурентного середовища національної економіки, захист чесної конкуренції й підтримання динамічного конкурентного процесу загалом. При цьому важливою є розбудова напрямів впливу конкурентної політики на розвиток економіки, підвищення її конкурентоспроможності та зменшення втрат суспільного добробуту внаслідок деформації ринкового середовища та застосування антиконкурентних практик.

Література:

1. Уманців Ю. М., Золіна Д. О. Конкурентна політика держави за умов глобальних трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2020. Вип. 2. С. 52-61
2. Ясько Ю. І. Механізм реалізації конкурентної політики держави. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 5. С. 29-41
3. Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. Brussels. 2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf (дата звернення 09.06.2023)
4. Річний звіт Антимонопольного комітету України 2022. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/641/87f/e95/64187fe957f1c745683055.pdf> (дата звернення 09.06.2023)
5. Швидка Т.І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія. Харків. Право, 2020. 376 с.

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Кафедра філософії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова протягом останніх років докладає суттєвих зусиль для розвитку та вдосконалення філософсько-економічного напрямку досліджень. На наш погляд, даний напрям міждисциплінарних пошуків, є одним із найактуальніших та перспективних для нашої країни в умовах сьогодення. Тому колектив кафедри, у контексті включення у роботу новоствореного Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики, планує й надалі розвивати та вдосконалювати методіку філософської аналітики економічних процесів.

Головною метою запропонованого круглого столу була дискусія у сфері визначення пріоритетів та перспектив розвитку соціально-економічних стратегій сучасної та пост-воєнної України в контексті як суто методологічного, так й соціально-практичного рівнів розвитку даної проблематики. У заході взяли активну участь професори, доценти та аспіранти кафедри філософії УДУ імені Михайла Драгоманова й кафедри економічної теорії та конкурентної політики Державного торговельно-економічного університету. Також до роботи долучилися представники кафедри філософії, соціології та політології Державного торговельно-економічного університету, кафедри філософії гуманітарних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка та інших навчальних й науково-дослідницьких установ.

На перший план наукової дискусії було винесено філософсько-економічний аналіз пов'язаних з війною процесів в економіці країни, таких як руйнування інфраструктури, відтік людського капіталу, втрата робочих місць, фінансова криза та багатьох інших, а також аналітику тенденцій подальшого розвитку національної економічної системи. Головною метою

цього наукового заходу було визначено окреслення та узагальнення ключових векторів осмислення можливостей вирішення цих проблем в українському суспільстві в перспективі прийдешніх десятиліть.

Спектр проблемних питань, які були винесені на обговорення досить широкий – від духовно-інтелектуальних засад економічного мислення, ціннісних пріоритетів економістів-практиків, перспектив міжнародної співпраці та нової освітньої парадигми в економіці до важливості теоретико-методологічного внеску українських авторів минулого, зокрема Дмитра Мирона, Юрія Липи та Сергія Подолинського, наукове товариство імені якого сьогодні активно працює в Україні.

Продуктивність роботи круглого столу засвідчується, на наш погляд, перспективами розвитку подальшої співпраці між філософами та економістами у сфері міжгалузевих досліджень та поглибленні контекстуальної взаємодії цих наукових галузей у процесі роботи над стратегічними аспектами післявоєнного відродження національної економічної системи, забезпеченні її стійкості та визначенні ключових галузей та пріоритетних напрямів відбудови та розвитку економічних потенціалів нашої країни.

Оскільки така робота потребуватиме надзвичайних інтелектуальних та практичних зусиль, синергійна взаємодія представників різних методологічних парадигм з боку економічного дискурсу та масштабний спектральний аналіз з позицій соціально-філософського бачення розвитку економічних процесів в Україні майбутнього, стає, на наш погляд, однією з ключових колаборацій для стратегічного осмислення сучасної складної ситуації та пошуку варіантів її максимально швидкого вирішення.

Колектив кафедри філософії УДУ імені Михайла Драгоманова висловлює особливу вдячність за активну участь у Круглому столі колегам-економістам, докторам економічних наук *Шевчуку Володимир* *Олександровичу* та *Уманців Юрію Миколайовичу*, які сприяли розширенню

дискусійних горизонтів та висловили всебічну підтримку нашого заходу й готовність до подальшої співпраці у сфері організації міжгалузевих досліджень у сфері філософії економіки.

Наталія Мозгова

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова*

ЗМІСТ

Вступне слово	3
Брижнік В. «Конституція свободи» Ф. Гаєка: дух індивідуальної ініціативи як умова вільного соціокультурного розвитку суспільства.....	8
Власенко Ф. Економічна детермінація соціалізаційного процесу в суспільстві споживання.....	14
Глушко Т. Інтермаріум як стратегія економічного розвитку України у пост-воєнний період.....	20
Желобицький Я. Рівень економічних свобод як об’єктивна основа розвитку ціннісних пріоритетів.....	26
Зінченко В. Моделі та концепції «Відновлювальної економіки» та «Стійкого розвитку» у контексті новітньої європейської та глобальної Стратегії «Відкритої науки».....	32
Левченко Є. Проблема соціального капіталу в умовах війни.....	46
Матвієнко О. Рівність держав на міжнародній арені та суб’єктність України.....	49
Матюшко Б. Актуальні ідеї філософії економіки Дмитра Мирона («Максима Орлика»)	52
Морозов А., Гудков С. Брендінг як філософія.....	60
Назаренко М. Сталий розвиток в Україні після війни: можливості впровадження.....	64
Облова Л. Війна – це дорого.....	68
Шевчук В. Економіко-філософські виміри рятівного розвитку України: імперативи перемоги та пріоритети відродження.....	71
Шкіль Л. Перспективи розвитку економіки під час війни: філософський аналіз.....	79

Шушкевич Є. Про «збій на ринку праці» у зв'язку з розвитком штучного інтелекту.....	83
Уманців Ю. Конкурентна політика держави: трансформація за умов європейської інтеграції.....	89
Заключне слово	93

CONTENTS

Foreword	3
Bryzhnik V. «The Constitution of Liberty» by F. Hayek: Spirit of Individual Initiative as a Condition for Free Socio-Cultural Development of Society.....	8
Vlasenko F. Economic Determination of the Socialization Process in a Consumer Society.....	14
Hlushko T. Intermarium as a Strategy for Ukraine’s Economic Development in the Post-War Period	20
Zhelobytskyi Ya. The Level of Economic Freedoms as an Objective Basis for the Development of Value Priorities.....	26
Zinchenko V. The Models and Concepts of «Renewable Economy» and «Sustainable Development» in the Context of the Newest European and Global Strategy of «Open Science».....	32
Levcheniuk Ye. The Problem of Social Capital in Times of War	46
Matviienko O. Equality of States in the International Arena and the Subjectivity of Ukraine	49
Matiushko B. Relevant Ideas of the Philosophy of Economics by Dmytro Myron («Maxim Orlyk»)	52
Morozov A., Hudkov S. Branding as Philosophy	60
Nazarenko M. Sustainable Development in Ukraine After the War: Opportunities for Implementation.....	64
Oblova L. War is Expensive	68
Shevchuk V. The Economic and Philosophical Dimensions of Ukraine's Saving Development: Imperatives of Victory and Priorities for Revival.....	71
Shkil L. Prospects for Economic Development in Time of War: Philosophical Analysis.....	79

Shushkevych Ye. On the «Labor Market Failure» due to the Development of Artificial Intelligence	83
Umantsiv Yu. State Competition Policy: Transformation in the Context of European Integration.....	89
Afterword	93

Наукове видання

*II ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ
КРУГЛИЙ СТІЛ*

**«ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ:
АКТУАЛЬНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ ВІЙНИ»**

Матеріали круглого столу

(26 червня 2023 року)

Матеріали друкуються в авторській редакції

Електронне видання

Підписано до друку 23.08.2023 р.

Гарнітура Times.

Облік.видав.арк. 4,15

Зам. № 171

Видавництво Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова.

01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.

(044) 239-30-26.

